

LES REVISTES LITERÀRIES DIRIGIDES PER VERDAGUER. UNA APROXIMACIÓ

Ramon PINYOL i TORRENS

La presència de Verdaguer en la premsa de la seva època és un fet prou conegut i d'una importància decisiva per a la difusió de la seva obra. No comptem, però, amb cap estudi sobre l'aportació verdagueriana al periodisme vuitcentista i ni tan sols tenim un inventari de les publicacions on col·laborà. Coneixem, sobretot, la seva aportació a «La Veu del Montserrat»; també les notes de Casacuberta i Torrent a l'*Epistolari* ens forneixen, com és sabut, una informació molt rica sobre una part de les seves col·laboracions a la premsa. Unes col·laboracions, de tota manera, que estem molt lluny de conèixer en tota la seva amplitud. A voltes, la lectura del propi *Epistolari*, pot donar una idea equivocada de la presència de Verdaguer en una determinada revista o periòdic. I no ho dic com un retret als admirats i curiosos editors de la correspondència del poeta de Folgueroles, sinó pel fet que, les notes, hi són en funció dels textos anotats i, doncs, tenen unes limitacions determinades. Faig aquestes consideracions només amb la intenció de posar en relleu que el nostre coneixement de la tasca periodística del poeta és encara bastant limitada i que, per poc que avancem en aquest terreny, podem tenir força sorpreses. Com, de fet, n'he tingut algunes en treballar sobre les tres revistes de les quals tractaré a continuació, en trobar-me, per exemple, que no totes les composicions verdaguerianes que hi apareixen han estat recollides en les obres pòstumes, siguin de les anomenades «completes» o no.

A banda d'aquestes consideracions inicials, que només pretenen deixar constància de la necessitat d'uns estudis hemerogràfics verdaguerians, la meua intenció avui és la de presentar una aproximació, més descriptiva que valorativa, a les tres revistes que, entre 1896 i 1902, aparegueren amb la indicació explícita de ser revisades o dirigides per Verdaguer. M'he limitat a tres aspectes bàsics en cada cas: a la història externa de la publicació, a delimitar-ne la nòmina de col·laboradors i els treballs específics de Verdaguer i, finalment, a destacar els trets més característics de la línia ideològica i estètica que van mantenir.

I. «L'Atlántida»

Breu història de la revista

Segons Torrent i Tasis, «la iniciativa partia de Valeri Serra i Boldú» i «va ésser fundada, oficialment, per Josep Quera de Córdoba, i els directors foren, demés de Jacint Verdaguer, que revisà una curta època la part literària, Marià Escriu, Ferran Agulló, Simó Alsina i Clos i Josep M. Folch i Torres». ¹ No he sabut trobar confirmació de la major part d'aquestes afirmacions, ni en la pròpia revista, ni en les fonts, explícites o implícites, dels autors de la *Història de la premsa catalana*. En primer lloc, Serra i Boldú, en cap de les seves obres, no afirma que ell hi tingués cap mena de participació, per bé que no és pas impossible; a més, no deixa de ser significatiu que les seves col·laboracions a la revista no passin de mitja dotzena. Segonament, Josep Quera de Córdoba —la signatura del qual no apareix mai en la revista—, un personatge desconegut —si més no, no he sabut trobar cap dada relativa a la seva persona o a les seves activitats—, si realment en va ser el «fundador oficial» —en el sentit que figurés al govern civil com a responsable de la publicació—, devia tractar-se d'un home de palla, potser pel fet que els veritables fundadors —als quals em referiré tot seguit— eren joves entre els 18 i els 20 anys. ² Quant als directors, a «L'Atlántida» no n'hi consta mai cap i només sabem, per una carta de dimissió enviada al «gerent» Lluís Viola i Vergés, que Ferran Agulló («Pol»), la dirigí en el darrer període de la primera etapa ³ i que, tant Viola com un desconegut Joan Tarré i R., en dirigiren alguns números. ⁴ Dels altres tres, que eren col·laboradors, no és impossible que s'ocupessin de la direcció en un moment o altre, tot i que no ens consta; s'ha de remarcar, també, que el Josep Ma. Folch i Torres a qui es refereixen Torrent i Tasis és, en realitat, Manuel Folch i Torres, germà gran del popular creador de la «Biblioteca Gentil».

Si ens atenem a les dades de la pròpia revista, els propietaris eren els joves Antoni Busquets i Punset (nascut el 1876), ⁵ Joan Tarré i R. (personatge desconegut), Lluís Viola i Vergés (n. el 1880) ⁶ i Josep Falp i Plana (n. el 1873). ⁷ Així consta explícitament, a partir del núm. 16 (1 de gener de 1897), a la segona pàgina de «L'Atlántida». A més, en un article signat F. —probablement Falp i Plana— i titulat *Historia de «L'Atlántida»*, aparegut en el número 100 de la revista (12 d'agost de 1899), s'afirma que els fundadors havien estat Busquets, Viola i Tarré, «secundats per uns quants amichs y companys de lletras, animosos com ells y plens de bons desitjos». Foren aquests, doncs, els que prengueren la iniciativa de crear la revista i els que, com era força habitual a l'època, posaren o trobaren els diners necessaris per a l'empresa. El títol de la revista fou degut a un suggeriment de Cosme Vidal («Josep Aladern») a Verdaguer i que aquest transmeté a la colla de joves lletraferits. ⁸

En el primer número (15 de maig de 1896), un article de la redacció intitulat *Deu vos guard* explicitava els objectius de la nova publicació: «L'At-

lántida! ¡Lo grandió poema! ¡La ferma columna de la literatura nostra! L'aliga estesa que, vessant de coratje ha traspasat los confins de Catalunya y d'Espanya portant la nova de la brillantor de nostra literatura al estranger! Quina base mes ferma podiam escullir nosaltres jovenets, per fer eco de nostre coratje al emprendre la tasca de procurar per medi de la present revista donar á las lletras catalanas una flayrosa toya, que s'aparti de l'índole d'eix estol de setmanaris que ab vida raquíca han acampat per esta capital. Venim nosaltres al camp de las lletras, emborraxats, pels suaus perfums d'una poesia pura y avassalladora de cors (...). Per portar a cap nostra empresa, contém ab la colaboració de lletrats ilustres, que'ns han prestat sas forças, y'ns subjectém al sabi juhi del autor del poema quin nom porta nostra revista, lo reverent Mossent Jacinto Verdaguer» [la transcripció és literal, puntuació inclosa, i les errades són, doncs, les de l'original]. En un altre lloc del mateix número s'indica que el producte de la venda de «la present revista» es destinarà a ajudar Verdaguer.

De fet, aquest caràcter de publicació per donar suport a Verdaguer es mantindrà al llarg de tota la primera etapa de la revista (que s'acabà amb el núm. 51, del 3 de maig de 1898).⁹ A les seves pàgines —a banda de recullir-s'hi moltíssimes referències bio-bibliogràfiques verdaguerianes— s'hi publiquen nombroses poesies dedicades al poeta —i, molt sovint, al·lusives, en to abrandat, a la situació dramàtica per la qual passava aleshores— i un gran nombre de collaboracions de Verdaguer mateix; a més, serví de portaveu d'un «Homenatge» al poeta —que esdevindrà un escàndol— destinat a recollir diners per dotar-lo d'una renda vitalícia.¹⁰

Aquesta línia d'actuació no agradava, òbviament, als adversaris de Verdaguer i tenim notícies de pressions i maniobres contràries a la revista.¹¹ En aquest sentit, és ben il·lustratiu el passatge següent d'una carta de Jaume Collell a Miquel Costa i Llobera —inèdita, si no m'erro—, datada a Vic el 6 de juliol de 1897: «Ab los de l'»Atlántida« no hi vulla tenir cap tracte, per les notícies que jo'n tinch. Desde luego es una revista que vegé la llum aprofitant l'escàndol del nostre malaventurat amic Verdaguer y pusantlo á ell de reclam. Ha seguit defensant sa rebeldia, y en un de sos darrers nombres publicaba una poesia d'un capellá francés verament deplorable, posant á Mosen Cinto com un martyr d'una especie de persecució inquisitorial. Molt mes podria dirli, pero açó li bastará per retraures de tals companyies. Si V. vol fer nova edició de ses Poesías aquí á Catalunya no'm será difícil trovarli bon editor.»¹²

«L'Atlántida» publicà, en la seva primera etapa, 51 números i, segons sembla, en mantingueren la propietat els redactors fundadors Viola, Tarré i Falp —en Busquets i Punset se'n separà a partir del número 25, del 15 de maig de 1897.¹³ La historia de «L'Atlántida», l'article citat més amunt, adueix com a causa de la suspensió, la situació conflictiva que vivia el país al maig de 1898 a causa de la guerra. Cal remarcar, però, que la situació econòmica de la revista —cosa freqüent en la premsa d'aquest tipus— no devia ser tampoc gaire folgada atès que els avisos als corresponsals de premsa (vene-

dors) i als subscriptors perquè es posin al corrent són freqüents i, fins i tot, inauguren una «Secció negra» on posen amb lletres grosses el nom dels morosos —entre ells un ex-collaborador, Ricard Català, secretari de l'ajuntament de Ribarroja, conegut, d'altra banda, per les seves posicions antireligioses— i les quantitats que deuen. A més, i no sembla pas casual, es dona la circumstància que, en el darrer número, s'hi publica la carta de dimissió de Ferran Agulló, que era qui dirigia aleshores la publicació. Sigui com vulgui, «L'Atlántida», reaparegué al setembre següent —seguint, però, la numeració de la primera etapa— «editada per una nova empresa y reformat son cos de redacció», amb una nova línia, molt decantada vers el teatre i la publicació de fulletons. Verdaguer hi seguí col·laborant de manera esporàdica i les notícies sobre la seva persona continuaren essent-hi acollides amb fervor.

Al llarg de la primera època, «L'Atlántida» sofrí molts canvis formals. Del núm. 1 al 28 el seu format fou reduït, de 236x160 mm, que s'amplià a 269x169 mm del núm. 29 al 51. També hi hagué modificacions en les portades i en les capçaleres; entre aquestes darreres, que començaren essent tipogràfiques, es destaquen les dibuixades per Alexandre de Riquer i per F. Barceló. La periodicitat tampoc no fou constant: del núm. 1 al 42 era quinzenal i del 43 al 51 setmanal. Aquests canvis tenen, és clar, el seu reflex en els subtítols: del núm. 1 al 15 és «revista quinzenal il·lustrada»; del 16 al 28, «literaria, científica y artística»; del 29 al 42, «revista literaria», i del 43 al 51, «revista catalana setmanal il·lustrada». La redacció tingué, així mateix, tres seus diferents: Rambla de Catalunya, 123, Més Alt de Sant Pere, 7, baixos, i Hospital, 105. I, per últim, hi hagué quatre canvis d'impressor: el núm. 1 fou estampat a la Impremta Ibèrica; del 2 al 15, ho foren en la de Francisco Badia; del 16 al 39 en la de «L'Avenç», i del 40 al 51 en la de «L'Atlántida», que era el nom comercial que havia adoptat ara l'impressor F. Badia, l'home que farà possible la sortida de la segona època de la revista.

Els col·laboradors

Durant els dos anys que durà la primera època de la revista passaren per les seves pàgines un centenar llarg de col·laboradors, d'edats i tendències diferents. Sobresurten per la quantitat, tant de poesies com de proses, els quatre redactors-propietaris, Busquets, Falp, Viola i Tarré, absolutament omnipresents (el primer, però, trenca amb la revista a partir del núm. 25 i a partir d'aleshores el seu nom desapareix). Però és l'aportació de Verdaguer, integrada per 27 poesies i 4 proses, la més remarcable quantitativament i qualitativa. Les peces verdaguerianes són, tret d'alguna excepció, rigorosament coetànies de la publicació i, doncs, posen en relleu fins a quin punt «L'Atlántida» fou, per al poeta, el seu principal mitjà de difusió literària en aquests anys. Cal remarcar, a més, que, tret de 4 casos, aquestes composicions ja no pogueren ser aplegades en volum pel propi escriptor (cosa que no passarà amb la majoria de les que publicà a «La Creu del Montseny» i a «Lo Pensament Català») i que els col·lectors integraren en reculls pòstums; algu-

nes, però, no han estat mai recollides i les reproduceixo en apèndix al final del present treball.

A banda d'aquestes col·laboracions, es destaquen, en primer lloc, les de Manuel Folch i Torres i les de Josep Aladern (pseudònim de Cosme Vidal) —poesia, prosa i ressenyes—; i, per nombre de treballs (la relació segueix un ordre decreixent, però sense precisió matemàtica), de Claudi Planas i Vidal, Mn. Agustí Puyol i Safont, Ramon Masinferrn, Joan Maria Guasch, Artur Masriera, Claudi Mas i Jornet, Joan Cendra i Muntades, Josep Bodria i Antoni Palanca i Hueso, Jacint Capella, General Ginestà i Punset, Ricard Català, Joan Pérez Jorba, J. Oliva Bridgman, Josep Berga i Boada, F. X. Godo, Marian Escriu («M. Riusec») i la seva muller Dolors Riera i Batlle, F. Ubach i Vinyeta, Cels Gomis, Ferran Agulló, Mn. Josep Condó, Mn. F. X. Clarà, Narcís Oller, Emili Vilanova, Omar i Barrera, Juli Delpont, Joaquim Ruyra, Manuel Marinello («A. Llimoner»), Joan Maragall, Eveli Dòria, Ferrer i Codina, A. Guimerà, C. Roure, R. Suriñach i Senties, M. Victorià Amer, Thos i Codina, P. Bertran i Bros, Fiter i Inglès, Manuel Rocamora, Massó i Torrents, Ignasi Iglésias... I, encara, cal esmentar, entre els que hi tenen alguna col·laboració esparsa, a Bosch de la Trinxeria, Ernest Soler de las Casas, Viada i Lluch, F. Bartrina, C. Girbal i Jaume, Serra i Boldú, S. Rusiñol, J. Pons i Massaveu, A. de Riquer, B. Bassegoda, R. Nogueras Oller, Enric de Fuentes, Adrià Gual, A. Bori i Fontestà, Albert Llanas i F. Maspons i Camarasa. En conjunt, una nòmina extensa i variada on conviuen escriptors de primera fila (Oller, Guimerà, Ruyra, Maragall...) amb d'altres de molt menors o, fins i tot, avui desconeguts (Condó, Cendra); poetes grans (Ubach, Matheu, Thos) al costat d'altres de molt joves (Oliva Bridgman, Pérez Jorba, Capella); gent de confessades posicions anticlericals i/o escèptiques (Roure, Gomis, Aladern, Ricard Català) amb capellans-poetes (Condó, Clarà, Puyol) i escriptors catòlics (Ruyra, Masriera, Berga); decidits apologistes de Verdader (Busquets, Falp, Masinferrn, Aladern) i personatges reticents davant del seus conflictes (Oller, Guimerà); floralescos clàssics (Ubach, Bodria, Thos, Bertran i Bros) amb poetes de tendència modernista (Oliva, Pérez Jorba, Fuentes), passant per autors inserits —o que hi acabaran— en la literatura popular (Roure, Escriu).

He de referir-me també, ni que sigui breument, als col·laboradors artístics de «L'Atlàntida». Cal dir, d'entrada, que la revista, que sempre surt il·lustrada (en aquest i altres aspectes, sembla que té com a model la «Il·lustració Catalana»), no ofereix una presentació especialment vistosa i que la qualitat d'impressió és més aviat pobre i sempre a una sola tinta. Amb tot i això, hi ha una voluntat explícita de fer un producte digne que, si no arriba al nivell d'algunes de les revistes modernistes de l'època, està força per sobre de la que ofereixen moltes de les publicacions coetànies i, en concret, de la que tindran «La Creu del Montseny» o «Lo Pensament Català». Aquesta voluntat de mantenir i acréixer la qualitat artística, que varia bastant d'uns números a uns altres, es reflecteix en els canvis de capçalera, en els dibuixos de les portades, en l'ornamentació interior i en les reproduccions de quadres. Entre els

«redactors artístics» —com els anomenen a la revista— destaca la col·laboració fluctuant d'Alexandre de Riquer, l'espòròdica de Santiago Rusiñol, de Modest Urgell o de Joaquim Xaudaró i la més constant de personatges de l'escola olotina, doblats d'escriptors, com ara Josep Berga i Boada i Celestí Devesa.¹⁴

La línia estètica i ideològica

En la línia de la revista, cal deixar-ho clar, Verdaguer no devia jugar-hi, a la pràctica, gairebé cap paper. De fet, només en els tres primers números consta explícitament que la revista sortís «baix la revisió literària de Mossen Jacinto Verdaguer», bé que sabem que ell mateix hi publicà força, potser cobrant algunes peces, i que buscà algunes col·laboracions. La seva figura, això sí, servia d'aglutinant d'una part important dels que hi escrivien: però si tots n'eren admiradors, no pas tots n'eren seguidors.

Són els redactors-proprietaris i un grup reduït de col·laboradors joves (M. Folch i Torres, Josep Aladern) els que estableixen la línia de la revista, per tènue i contradictòria que a vegades pugui aparèixer. Potser el que més s'hi destaca és l'actitud de crítica als corrents simbolistes del Modernisme, manifestada de manera força agressiva i que va des d'un conegut dibuix satíric de Joaquim Xaudaró titulat *Un modernista* al poema burlesc *Modernista?*, d' A. Masriera, passant per les crítiques de Marian Escriu o els articles del metge vegetarià Falp i Plana. Aquest darrer, que era un dels amos de la revista, escriví un llarg i dur article, que ha estat reportat sovint pels historiadors, titulat *La poesia (?) decadentista* (el signe d'interrogació és de Falp), que resulta paradigmàtic: «Perduda la fé —diu en acabar la diatriba—, s'ha romput la corda espiritual de la lira del poeta, perduts los grans ideals del amor, propis de l'edat mitja, la passió ha degenerat en apetit, y en quant á la patria, los trovayres d'avuy, son en sa majoría, incapassos d'anar com algun temps á inspirarse personalment en les lluytes. ¿Ara bé, si en treyém lo grá, que'ns quedarà de la poesia, mes que'l boll, ho [sic] siga lo *modern decadentisme?*». Maragall, però, és salvat perquè «es poeta, encare que s'esforsi en ser decadentista».¹⁵ Marià Escriu coincidí amb aquesta valoració en l'article dedicat a l'autor de *Visions i cants* —que és qualificat de «cap d'ala» del jovent— en una sèrie, que durà pocs números, titulada *La nova fornada (Crítiques ràpides)*: «No imitador de ningú, jove y animós, li creyém alé suficient per conquerir un lloch honrosíssim en la literatura patria, sense esperar la *jubilació* de cap dels peixos grossos actuals.»¹⁶ Les crítiques al decadentisme contrasten amb l'admiració que expressen per autors d'altres corrents modernistes, com ara per Ignasi Iglésias, que, segons el citat Escriu, és «gairebé el qui s'acosta mes al ideal (...) del poeta modern, tant per sa ploma com pe'l seu físich».¹⁷ Si els models de «la nova fornada» a seguir són Maragall i Iglésias, entre els consagrats els mestres explícits són Guimerà, Oller, Apelles Mestres i, és clar, Verdaguer; a aquests, s'hi haurien d'afegir les influències implícites, bé que evidents, de Joaquim Bartrina i fins Campoamor. Però, com ja hem

vist més amunt, aquesta actitud, no és incompatible amb la presència de col·laboradors com Rusiñol, Riquer, Oliva Bridgman o Gual o amb una traducció de Paul Verlaine de Pérez-Jorba (tot i que aquest, com és sabut, serà un partidari declarat de l'antidecantisme).

En definitiva, «L'Atlántida», com «Lo Teatro Regional» o «L'Aureneta» —amb les quals comparteix molts col·laboradors i que són les revistes més reiteradament citades a les seves pàgines, i gairebé les úniques—, com ha posat en relleu Jordi Castellanos, serví de punt de confluència de «sectors ideològics gairebé antitètics» que compartien sobretot «la marginació comuna en relació amb els grups culturals establerts i d'élite, inclosos els modernistes.»¹⁸ L'anàlisi de Castellanos —a la qual em remeto i que és bàsica per entendre el funcionament d'aquests grups—, destaca també el fet que, a desgrat de cert embolcall modernista, la poesia d'aquests autors és de clara filiació romàntica i basada en la reiteració dels tòpics vuitcentistes més persistents sobre la natura i els sentiments. A un altre nivell, s'ha de remarcar que «L'Atlántida» participa, com era d'esperar, de l'ambient d'exaltació catalanista del moment. En aquest sentit, la publicació manifesta un interès creixent per aquesta temàtica i a voltes adopta un to força agressiu. Aquest interès es fa evident a partir del núm. 22 (1 d'abril de 1897), un dels tres únics de caire monogràfic de la primera època, farcit de poesies patriòtiques i que porta una portada on es llegeix únicament el mot «Pàtria»: s'hi reproduïx el text complet del conflictiu «Missatge dels catalans a S. M. Jordi I, Rey dels Helens» i la «Declaració al poble català» de la Unió Catalanista —on es protesta per les disposicions anticatalanes del govern de Madrid—, alhora que hi comencen una secció nova dedicada al «moviment regionalista». Amb tot i això, val a dir que el caràcter literari i artístic serà, en tot moment, el que predominarà a la revista.

No puc acabar aquesta sumària aproximació a «L'Atlántida» sense referir-me als fulletons que publicava i que, a la llarga, integraren, amb el nom de Biblioteca de «L'Atlántida», una força extensa col·lecció d'obres, sobretot teatrals. Els dos primers foren obres verdaguerianes, l'oda *A Barcelona* i *Lo pi de les tres branques*, amb l'evident propòsit d'ajudar econòmicament el poeta; vingueren després el *Poema del Rose*, de Mistral (en traducció de Soler i Miquel), l'opereta *A la voreta del mar* de D. Calvet, les comèdies *Carlos I* de Manuel Rovira i Serra, *Lluny dels ulls, aprop del cor* de Modest Urgell (il·lustrada per ell mateix), *Villa Enriqueta* d' A. Ferrer i Codina i *Don Gonzalo o l'orgull del gech* d'Albert Llanas, la sarsuela *De la terra al sol* de N. Campmany i J. Molas i Casas i el recull de poesies *Flors del Xúquer*, del valencià Francesc Badenes i Dalmau (aquesta darrera obra havia de portar un pròleg de Verdguer, un esborrany del qual, inèdit, publico en apèndix). No em consta que, durant la primera època de la revista, es publiquessin més fulletons que els esmentats. Tot i haver-lo anunciat a l'agost de 1897, no editaren finalment *Un sacerdot calumniat*, «colecció de cartes en defensa propia escrites per Mossen Jacinto Verdguer» (aquest títol és el de la segona sèrie d'*En defensa pròpia*, que aparegué a «La Publicidad» d'agost a novembre de 1897

i que el poeta, per les raons que sigui, no devia autoritzar que sortís a «L'Atlàntida»).

II. «La Creu del Montseny»

Breu història de la revista

La història de «La Creu del Montseny» ha estat explicada amb força detall per Valeri Serra i Boldú en el llibre *Mossen Jacinto Verdaguer. Recorts dels set anys darrers de sa vida*¹⁹. Segons Serra, la idea de la publicació del setmanari nasqué d'una iniciativa del capellà torellonès Segimon Pey-Ordeix, un conegut activista de l'integrisme que acabà excomunicat i escrivint peces teatrals anticatòliques i novel·les pornogràfiques.²⁰ Pey, que dirigia a Sòria, on havia passat la major part de la seva vida de sacerdot, la revista «El Urbión», es traslladà el 1899 a Barcelona. Instal·là la redacció del setmanari al domicili del Círcol Integrista, del carrer de Banys Nous número 20, on hi havia també la seu del periòdic tradicionalista «La Voz de la Patria», en el qual feia de redactor Serra i Boldú. Pey, que tenia projectes a llarg termini, proposà a Serra de fer sortir una pàgina en català cada dijous a «La Voz de la Patria», que serviria de nucli d'una futura revista literària catalana. «A ver si se luce Usted acoplando todos los escritores católicos al lado de Verdaguer, que el pobre esta necesitado de ambiente a propósito para vivir», diu Serra que li manifestà Pey-Ordeix, el qual, tot i ser osonenc, solia parlar sempre en castellà.²¹

Serra i Boldú, amb el concurs de Verdaguer, endegà la pàgina en català, iniciada el 8 de desembre de 1898 i acabada amb la mort de «La Voz de la Patria» per «anèmia econòmica» —segons expressió de Valeri Serra—, a mitjan març de 1899; però tant o més que els problemes econòmics, la suspensió del diari tradicionalista fou deguda a la dispersió dels col·laboradors a causa dels atacs del líder integrista Ramón Nocedal contra el peïsme.²² Això no obstant, Pey continuà encara editant «El Urbión» i proposà a Serra, i aquest a Verdaguer, de subvencionar un «setmanari catòlic regionalista» que continués el suplement català de «La Voz de la Patria». Serra i Boldú i Verdaguer s'engrescaren amb el projecte i, després de consultar Torras i Bages,²³ tiraren endavant el setmanari, que fou batejat pel poeta amb el nom de «La Creu del Montseny»,²⁴ que al·ludeix a la que hi plantà el P. Claret.

«La Creu del Montseny», amb el subtítol de «setmanari catòlich-regionalista» i el lema *In cruce salus. In cruce vita* (extret de la *Imitació de Crist*, de Tomàs de Kempis) sortí del 19 de març de 1899 fins al 29 d'abril de 1900; en total, 58 números. Tenia un format de 268x166 mm, 12 pàgines a doble columna i un preu de 10 cèntims (la subscripció per a «Espanya i la Catalunya francesa» era de 5 pessetes anuals); des del número 10 comptà amb una capçalera al·legòrica al títol dibuixada per l'olotí Celestí Devesa. La redacció, juntament amb la de «El Urbión», estigué establerta fins al número

22 (13 d'agost de 1899) en l'estatge de la Impremta Antoniana (carrer de Girona, 76) i a partir del núm. 23 ambdues redaccions passaren als locals del Círcol Integrista (carrers de Banys Nous, 20), on ja hi havia hagut la de «La Voz de la Patria» i la de «El Urbión»; en aquest mateix domicili s'hi establí a principis de setembre d'aquell any l'Agrupació Folklòrica de Barcelona, de la qual formaven part molts redactors i col·laboradors de «La Creu», la qual n'informava puntualment de les activitats. La impremta continuà sent la mateixa «Antoniana», creada durant el març de 1899, segons tots els indicis, per tirar-hi ambdues publicacions i que, de fet, es convertí en un veritable cenacle dels seguidors de Pey-Ordeix.²⁵ Aquesta impremta s'anuncia gairebé a cada número del setmanari en els termes següents: «Aquesta casa, única en sa classe, fundada ab l'únic y exclusiu objecte de reglamentar en sos tallers lo treball cristià, ofereix sos serveys al públich, ab la seguretat de que pot competir en tots conceptes ab els demés establiments d'esta industria. No s'admet cap treball contrari á la Fe ó Moral catòliques». L'adjectiu «antonià» remet al moviment de beneficència catòlica conegut amb el nom de «El pa de sant Antoni» o «Pa dels pobres», que donà lloc a la creació d'una multitud de juntes locals de l'Obra del Pa de Sant Antoni i a un nombre considerable de publicacions que n'eren portaveus.²⁶ «La Creu del Montseny» heretà de «La Voz de la Patria» una secció fixa, a càrrec de Carles de Grassot (clergue integrista, beneficiat de Lloret de Mar, seguidor de Pey i que, com aquest, sembla que acabà en l'apostasia)²⁷ titulada «Lo pa de Sant Antoni», que donava compte dels donatius rebuts a la redacció, feia el seguiment del moviment antonià a nivell català i peninsular i en divulgava les característiques. La revista dedicà justament a sant Antoni de Pàdua l'únic número en color de la seva història (el 13, de l'11 de juny de 1899), il·lustrat amb ornamentació floral típicament modernista, una ornamentació que, com és sabut, envaeix tot el grafisme d'aquells anys i que molt sovint, com en el cas de «La Creu del Montseny», no comporta cap mena d'adhesió als principis del moviment.

Segons Valeri Serra, «Mossen Pey nos deixava fer; alguna vegada que's deturava en la nostra tertulia, tenia paraules de afecte per a Mossen Cinto, i qualche, rara vegada, prenia la ploma i'ns feia algunes quartilles per a *La Creu*.»²⁸ En concret, ell que sempre parlava i escrivia en castellà, publicà tres poemes al setmanari, amb el pseudònim de Llorenç Carrasco i Prim.²⁹ Però les actituds i les campanyes maximalistes de Pey-Ordeix havien de repercutir aviat en la vida de «La Creu del Montseny». Així, el setmanari, que sortia sense censura eclesiàstica, publicà en la primera plana del número 43 (corresponent al 14 de gener de 1900) una nota significativa: «La Creu del Montseny ha sigut aquestos dies víctima de la maledicencia. S'assegurava en secret y en públich que el Dr. Morgades veyá ab mals ulls y tractava de fer desapareixer nostre setmanari. Tal noticia promogué entre propis y extranyos la consegüent alarma. Nosaltres, catalans pràctichs, y per alló de que qui cara veu cara honra, ens hem personat en lo Palau Episcopal y nostra satisfacció ha estat gran al sentir de boca del respectable Prelat, desmentides rodona-

ment totes les espècies que havien corregut, autorisantnos pera que desde eix lloch advertíssim al públich que vey a ab molts bons ulls la serena marxa de LA CREU desde sa fundació, lo qual se fá evident ab l'aprobació eclesiàstica que enjoya nostra capsalera». ³⁰ Però la capçalera portava, a més d'aquesta aprovació —«especial», s'hi fa constar— una altra novetat: per primera vegada hi figurava explícitament que Verdaguier n'era el director literari. Una explicitació que, segurament, pretenia contribuir a marcar distàncies amb Pey-Ordeix. Durant el mes de febrer caigueren sobre «El Urbión» les primeres condemnes episcopals i Pey intentà d'utilitzar Verdaguier per als seus fins. Serra i Boldú ens ha deixat una narració detallada de les maniobres peistes, alhora que justifica la pròpia actuació, i que passo a resumir. ³¹ Pey-Ordeix, al corrent de les angoixes econòmiques del poeta, començà per comprar-li, a preu de venda al públic, 100 exemplars de *L'Ailantida*. Després confessà a Serra que era l'ham que havia fet servir per atreure's Verdaguier: «Verdaguier vive lleno de necesidades y hay que acabar con tamaña vergüenza. Vamos a sacarle de aquí y a llevarle a Roma (...) A que tremole la bandera de *El Urbión* en el Vaticano, y así en medio del desierto de la Iglesia convencional se dejará sentir la voz de la verdad cantada por uno de los primeros poetas del mundo.» I preguntant-li Serra si Verdaguier s'hi avindria, diu que Pey respongué: «Creo que sí porque no vamos a proponerle que escriba sobre cuestiones de dogma ni de disciplina. Bastará a nuestro objeto con que escriba contra los Jesuitas, contra Morgades y el Marqués de Comillas y eso ya verá Usted como no le disgustará. Que ha de disgustarle!» ³² Al cap de pocs dies, Pey mateix li va fer la proposta a Verdaguier, que, desitjós de pau i tranquil·litat, es va negar a secundar-lo. Així s'inicià la crisi del setmanari, que en el número 46 (4 de febrer de 1900) es manifestava en una rebaixa de la qualitat del paper. Pey exigí a Serra que, si es volia continuar amb la revista, l'havia de subvencionar el bisbe Morgades, ja que en cas contrari la convertiria en un «*Urbión* en catalá». Verdaguier i Serra s'entrevistaren amb Morgades, que els assegurà que financiaría una revista catòlico-regionalista dirigida per Verdaguier, amb el títol actual o amb un altre, però que en cap cas podia admetre les exigències de Pey-Ordeix. I aquest acabà per tancar el setmanari en el número 58 (25 d'abril de 1900), dient a Verdaguier que fes un article de comiat on constés que «La Creu» moria per la falta de protecció de Morgades. El poeta escriví una nota, que aparegué a la darrera pàgina d'aquell número, encapçalant la secció de «Gazetilles», que reproduïm en l'apèndix II del nostre treball. Segons Serra i Boldú, en llegir-la Pey, digué a Verdaguier: «Bien hombre! Usted siempre será un infeliz. A estas alturas salirse con flores! Bueno bueno!» ³³

Els col·laboradors

De les tres revistes que ens ocupen, fou sens dubte «La Creu del Montseny» la que comptà amb una participació més activa de Verdaguier. ³⁴ Ens consta que en seguí la marxa de prop i que cercava col·laboracions entre

els seus amics i coneguts, que en projectà la majoria dels números monogràfics i que ell mateix hi abocà una quantitat considerable de peces inèdites. Per a Verdaguer el setmanari fou un dels mitjans per reincorporar-se al món literari català, del qual es trobà apartat, si més no parcialment, durant els anys del seu drama personal. El poeta havia tingut bones raons per creure que una part dels literats catalans, abans tan amatents a envoltar-lo, li feien el buit. «La Creu del Montseny» l'ajudà, doncs, en el seu desig de normalitzar el seu paper d'escriptor —també en l'aspecte econòmic—, alhora que degué ser, també, un instrument per escapar-se a estones dels problemes, sobretot financers, que continuaven aclaparant-lo.

«La Creu del Montseny», però, era un setmanari «catòlico-regionalista» i no una revista literària *tout court*. En l'article que obre el primer número i que, tot i anar signat per «La redacció», fou escrit per Verdaguer,³⁵ queden ben clars els objectius de la publicació: «Restaurar á Catalunya ab Jesucrist y per Jesucrist. Enllassar les dos Catalunyas espanyola y francesa ab els vincles de la propaganda de la mateixa fé y la mateixa llenga. Cridar als germans de Valencia y Mallorca en esta germanor. Afirmar la personalitat de Catalunya dintre l'unitat espanyola, excitant á les demás regions, inclús las Castellas, á restaurar sa vida propia, retornant á l'antiga unitat de la Fé. Y esperar caminant, á que la Providencia divina, que vetlla sobre'ls pobles y'ls porta ahont li plau pera sos alts designis, nos mostri'l camí cristiá de la nostra regeneració moral y social, pera que's verifique aquell conegut adagi catalá, tant expressiu de la serietat en la unitat: *Cadascú á casa seva y Deu en la de tots.*»

La revista, doncs, s'insereix dins la línia de la premsa catòlica d'aquells anys que pretén de tenir una presència tangible en la vida social i cultural i, més en concret, en la línia restauracionista catòlica, però catalanista, dins la qual s'havia mogut sempre Verdaguer. El poeta, amb la col·laboració estreta de Valeri Serra i Boldú, optà per una fórmula periodística que recorda en gran mesura la de «La Veu del Montserrat». Té menys càrrega doctrinal i és menys polemista i, per contra, atorga més espai als treballs literaris. Incorpora, també, algunes novetats, com ara una secció fixa de passatemp —una pràctica que segueixen altres revistes del moment—, abandonada en els darrers mesos, o una secció de correspondència literària amb els joves que hi envien col·laboracions, plena de consells, a voltes força divertits, que, molt probablement, anava a càrrec de Serra i Boldú i que, com la de passatemp, acabà desapareixent al llarg de l'any 1900. S'ha de destacar, d'altra banda, la pobresa gairebé absoluta de la il·lustració, tant pel que fa a fotografies com a dibuixos. Quant a publicitat, s'hi dedica pràcticament sempre la darrera plana, que té un anunci fix de la Impremta Antoniana i un conjunt d'anunciant forçat reduït: les obres noves i les reedicions de Verdaguer, les novetats literàries d'algun col·laborador del setmanari, algunes obres i publicacions religioses i certs anuncis més estrictament comercials, com ara de la llibreria de vell d'Anton Castells o les «Píndoles Antonines» —«remey segur y positiu contre la thos y las enfermetats del aparato respiratori»— que distribueix la Farmàcia Catalana.

Els col·laboradors de «La Creu» —que per la seva línia ideològica exclou defensors de Verdaguer tan significatius com ara Josep Aladern o Ramon Turró, posem per cas— formen una nòmina considerable. D'una banda, hi ha els escriptors catalans que ja tenien un cert nom en el món literari i que durant els anys difícils de Verdaguer no hi havien perdut el contacte o que ara el reprenien; de l'altra, un grup nombrós de personatges joves, admiradors incondicionals del poeta, que, o bé ja havien col·laborat a «L'Atlàntida», o bé pertanyien al cercle de Serra i Boldú, o que, simplement, trameten els seus escrits a la revista i hi són publicats. Entre el primer grup, el dels autors de més edat (nascuts tots ells abans de la Restauració borbònica), són figures que comparteixen en bona part els ideals religiosos i patriòtics de Verdaguer, entre els quals cal esmentar, pel nombre de col·laboracions, la poetessa bilingüe Trinitat Aldrich, el dramaturg i poeta Josep Abril i Virgili, el poeta valencià Josep Bodria, Jaume Boloix i Canela i Jaume Novellas de Molins (els que hi publiquen més poesies), l'historiador religiós i narrador costumista Ramon N. Comas (amb una vintena d'articles), el rossellonès Juli Delpont, la poetessa Enriqueta Paler i Trullol o Ll. Carles Viada i Lluch (només amb poesies); caràcter més esporàdic tenen les col·laboracions de Justí Pepratx, Ramon Suriñach i Baell, Joaquim Cabot i Rovira, Marian i Joaquim Vayreda, Claudi Omar i Barrera, Ramon Masinfern, Artur Masriera, Lluís B. Nadal, Antoni Bori i Fontestà, Martí Genís i Aguilar, Francesc Matheu, Dolors Moncerdà, Eveli Dòria i Bonaplata, Francesc Ubach i Vinyeta, Ramon Arabia i Solans, Alexandre de Riquer, Antoni Rubió i Lluch o Ramon Picó i Campamar.³⁶

He deixat de banda expressament dos col·laboradors notables de «La Creu». L'un, és l'erudit i bibliògraf Antoni Bulbena i Tusell; l'altra, Costa i Llobera. Bulbena hi publica al llarg de 13 números una interessant *Bibliografia montserratina*, que després la pròpia revista editarà en volum a part. És un cas remarcable, ja que «La Creu», que sàpiga, no publicava fulletó ni edita cap altre llibre que aquest. El cas de Miquel Costa i Llobera és singular per uns altres caires. Costa és, a part de Verdaguer, l'escriptor més notable dels que col·laboren a «La Creu» i el més ben representat (i amb peces coetànies), a excepció feta del propi Verdaguer i dels prolífics Boloix i Canela i Novellas de Molins: nou poemes i un sermó dedicat a santa Cecília. Aquesta destacada col·laboració s'ha de posar en relació amb el conflicte que havia sorgit entre el poeta de Folgueroles i el poeta de Pollença arran de la llarga carta en llatí d'aquest darrer de l'octubre de 1895, construïda a base de cites bíbliques, instant-lo a l'obediència.³⁷ Com és sabut, Verdaguer li va retornar la lletra, de la qual, però, en va treure una còpia que va guardar i que és el text que ens ha pervingut. I, no obstant això, l'admiració mútua no va decaure ni es trencà del tot la relació: a l'abril de 1897 Verdaguer acusava rebut de *De l'agre de la terra* i, tot just li fou retornada la missa, Costa l'en felicità, felicitació que el nostre poeta qualificà —i diria que sense retòrica— de la més «agradosa» de totes les que havia rebut.³⁸ Crec, doncs, que cal interpretar la participació de Costa en «La Creu» com un gest que consolidés l'amistat recuperada.

L'aportació verdagueriana a les pàgines del setmanari és molt notable. La integren un conjunt de 20 poemes i 9 proses, que permeten de constatar que Verdaguer havia reprès amb força la seva activitat literària una vegada aconseguida la seva rehabilitació. A més, s'hi fa patent un major interès per la prosa. Les composicions poètiques corresponen sobretot a *Aires del Montseny* i a *Montserrat*, els llibres que elabora o reelabora en aquests moments; de les altres, una part s'integraren en els reculls pòstums i tres han restat sense ser-hi aplegades.

Quant al segon grup de col·laboradors del setmanari, el dels joves (els nascuts dins el període de la Restauració), cal destacar en primer lloc la figura de Valeri Serra i Boldú, cap de redacció dedicat professionalment a la revista; també hi tenen una notable participació el poeta Xavier Viura i sobretot Antoni Busquets i Punset, bon amic de Verdaguer i antic fundador i col·laborador de «L'Atlàntida», de la qual procedeixen també Manuel Folch i Torres i Josep Falp i Plana, encara que a «La Creu» hi signen molt poca cosa. Alguns joveníssims escriptors, que més endavant ocuparien llocs de primera fila en la nostra literatura, publicaren en el setmanari algunes de les seves primeres composicions: Josep Carner, Eugeni Ors —que encara no s'havia aristocratitzat el cognom—, Jaume Bofill i Mates^{38bis}, Caterina Albert i Maria Antònia Salvà (aquestes dues, nascudes el 1869, però que, de fet, no es donaren a conèixer fins al nostre segle); al seu costat, noms menys destacats, però també prou coneguts: Ramon Surifac i Senties, Llorenç Ribera, Joan Oller i Rabassa i Norbert Font i Sagué. Un cas a part el constitueixen Mn. Salvador Bové i Pere Màrtir Bordoy (el primer nascut el 1869 i el segon el 1877), amb treballs sobre Lluïa, Duns Escot i d'altres de tema bíblic i oriental, unes col·laboracions que, si ja són notables a «La Creu», es perllongaran, amb molta més amplitud, a «Lo Pensament Català».

A part dels escriptors esmentats, cal fer una referència —bé que els hauré de deixar de banda— a una quarantena d'autors —una quinzena d'ells, eclesiàstics molt menors i que en part no he pogut identificar— que aporten a «La Creu» un seguit de composicions literàries de tema religiós d'escàs o nul interès i que, en llur majoria, devien escriure-hi moguts per la crida del setmanari demanant col·laboracions.

Una línia sense perfilar

Amb un conjunt tan bigarrat de col·laboradors i sense una redacció compacta i amb un programa definit, no és estrany que «La Creu del Montseny» se'ns aparegui avui com una revista sense una línia estètica i ideològica clarament perfilada. Els objectius del setmanari són massa genèrics i inconcrets com perquè arribin a concretar-se en un tot cohesionat. Les col·laboracions literàries, en poesia, segueixen sobretot els cànons floralescos (i, encara, els més tronats) o, a tot estirar, una línia bucòlico-pairalista; en la prosa, no depassen el costumisme de curta volada i pràcticament no hi trobem un veritable conte. Només les peces de Verdaguer i de Costa assoleixen un nivell

de qualitat rellevant; les dels més joves no són prou significatives: pertanyen justament a la seva prehistòria poètica. D'altra banda, no hi ha cap mena d'atenció a la literatura estrangera —tret, sorprenentment, d'una traducció de Baudelaire feta per Serra i Boldú³⁹ ni una veritable crítica bibliogràfica —tan sols notes, breus, elogioses i purament descriptives, redactades per Valeri Serra, d'obres poc rellevants, a excepció de les dedicades, sense aprofundir-hi, a llibres de Verdaguer i Costa i Llobera—. I, tenint en compte els noms dels col·laboradors i les seves actituds estètiques, sorprèn també la manca absoluta de crítiques, o, si més no, de referències al Modernisme. No cal dir que tampoc no hi ha —tret de les breus poesies de Xavier Viura, alguna de to pre-rafaelita força diluït—, composicions que es puguin adscriure a aquest moviment. I el fet que alguns dels escriptors de «La Creu», com ara Busquets i Punset o Bori i Fontestà, col·laborin a «Joventut» no els atorga, com ja va posar en relleu Marfany, un caràcter modernista, que en absolut posseeixen.⁴⁰

Quant a l'aspecte «regionalista» —la terminologia encara és aquesta—, «La Creu» no manté tampoc una línia definida, que no sé si cal atribuir a la manca de col·laboradors polemistes, a les habituals reticències de Verdaguer d'entrar gaire en matèries polítiques o a d'altres raons. Certament, dona notícies sobre la marxa del moviment catalanista, encara que escasses i més aviat sobre qüestions poc significatives. Però, sobretot, s'hi troben a faltar articles doctrinals i de presa de posició davant dels principals esdeveniments del període. En aquest sentit, els treballs sobre aquesta temàtica just arriben a una dotzena —el setmanari, recordem-ho, tirà 58 números—, entre els quals cal esmentar-ne especialment quatre de Claudi Omar i Barrera,⁴¹ els dos darrers dedicats a defensar l'actitud del grup intransigent de la Unió Catalanista, contrari a participar en eleccions polítiques, que era la posició del grup que encapçalava Prat de la Riba. S'ha de fer referència, també, al suport donat en un parell d'articles a les instruccions pastorals del bisbe Morgades —que foren durament atacades— on preconitzava l'ús del català en la predicació i la catequesi.⁴² Hi ha, encara, una polèmica del moment en què «La Creu» prengué partit d'una manera declarada i, ni que sigui de passada, convé d'esmentar. Es tracta de la proposta de canvi de lletra d'«Els segadors» —la cançó tradicional, com és sabut, fou recollida per Verdaguer, que la facilità a Milà i que aquest inclogué en el *Romancerillo*—, que provocà una dura reacció contrària per part de la revista, que inclogué notes sobre la qüestió en diversos números i reproduí dues cartes —de Torras i Bages i de Maspons i Labrós— adreçades a General Ginestà i Punset, president de l'Agrupació Folklorica de Barcelona, la qual, com hem dit més amunt, estava domiciliada en el mateix local que el setmanari. Com és sabut, la lletra fou finalment canviada.⁴³

A banda dels articles de tema marcadament polític, cal notar que «La Creu» dedicà una especial atenció a tractar qüestions de «la tradició catalana», on es veïés especialment el lligam entre fe i pàtria, i en aquest sentit publicà un nombrós conjunt de treballs de tema divers i valor desigual: histò-

ria —sobretot eclesiàstica—, dret català, folklore, filosofia, itineraris geogràfics, etc. En aquest conjunt de matèries gairebé no es prestà atenció, en canvi, als temes lingüístics —una de les qüestions candents del moment—, que resten reduïts a dos articles sobre etimologies de Mn. Joan Segura.⁴⁴ Val a dir, d'altra banda, que el setmanari no entrà en les polèmiques ortogràfiques i que es limità a seguir el que havia declarat en una «gazetilla» del primer número: «Com nostre llegidors podrán anar vevent, tindrem un moderat respecte ab l'ortografia dels originals que se'ns envihin. Sens molestar á ningú. procurarem ajustarla á unes regles rasonades, que per mes que fassin un mosaich de nostra revista, farém de modo que resulti de bon gust y no llampant.»

Pel que fa a les col·laboracions estrictament religioses, que com hom pot suposar són abundants, la meua imperícia en el tema m'impedeix de fer-ne cap valoració. Voldria fer notar, només, que sembla que els col·laboradors eclesiàstics són gent força jove que fan les seves primeres armes literàries i que, per contra, s'hi troben a faltar noms coneguts. Aquest fet, per al qual no trobo una explicació prou satisfactòria, potser és degut a una confluència de factors diversos, entre els quals caldria apuntar la reticència davant de les vinculacions de «La Creu» amb Pey i davant d'una certa línia diguem-ne poc escolàstica en teologia i filosofia —Bové, Bordoy— i massa catalanista en política; però en alguns casos també, i no passa de ser una impressió, per un distanciament envers la figura de Verdaguer, encara massa marcada pels conflictes recents.

Per acabar amb «La Creu del Montseny», caldria remarcar l'abundor de números monogràfics que va treure, un total d'onze, la simple enumeració dels quals permet de completar la visió panoràmica del setmanari que he intentat de dibuixar i el seu encaix en la línia que va seguir: el 5 (16/4/99), parcialment dedicat a la memòria de Rubió i Ors, amb motiu de la seva mort; el 13 (11/6/99), a sant Antoni de Pàdua (l'únic en color), lligat al moviment antonià i a la casa editora de la revista; el 19 (23/7/99), al cardenal Vives, amb motiu del seu nomenament; el 25 (10/9/99), a «la Crehuada del Montseny», motivat per una pelegrinació; el 28 (1/10/99), al bisbe Morgades arran de la seva entrada a la diòcesi de Barcelona;⁴⁵ el 29 (8/10/99), a Torras i Bages, pel nomenament de bisbe de Vic; el 38 (8/12/99), a la Immaculada i a Duns Escot; el 45 (28/1/1900), a Ramon Llull; el 50 (4/3/1900), a sant Tomàs d'Aquino; el 52 (19/3/1900), amb motiu del primer aniversari de la revista i redactat íntegrament «per les poetises catalanes», i el 56 (dijous sant de 1900), a la Setmana Santa.

III. Lo pensament català

Breu història del setmanari

Al cap d'una setmana d'haver plegat «La Creu del Montseny» sortia un nou setmanari amb el títol de «Lo Pensament Català» i el subtítol de «cientí-

fich y literari», que venia a ser la continuació del primer i que tenia també a Verdaguer com a director literari. Segons reporta Serra i Boldú, «no fou necessari que Mossen Cinto's preocupés de buscar editor ni que'l Dr. Morgades fes cap dispendi. Mossen Salvador Bové havia parlat amb l'impressor Jaume Puigventós i aquest que durant tota sa vida havia sigut gran aficionat a la propaganda catalanística, política o literaria, anyorant fer una revista desde que *La Veu de Catalunya* que edità durant vuit anys s'havia convertit en diari, se posà a nostra disposició.»⁴⁶ Puigventós fou, efectivament, qui demanà l'autorització governativa i qui actuà d'editor-impressor. I així, la redacció i l'administració s'instal·laren a la seu de la seva impremta, La Catalana, al carrer del Dormitori de Sant Francesc, núm. 5. Cal notar, a més, que Jaume Puigventós era un fervent admirador de Verdaguer i que ja havia actuat com a impressor de dues obres seves aparegudes dins dues revistes: *L'Atlàntida*, a «L'Aureneta» de Buenos Aires i *Roser de tot l'any*, a «La Veu de Catalunya».⁴⁷

En un «Avis» que apareix en el primer número, signat per «L'Administrador», s'hi consignen les dades que recollí Serra i Boldú i que he transcrit suara. Però el que s'ha de remarcar és que, en cap moment, s'esmenta «La Creu del Montseny» i, doncs, no es presenta el nou setmanari com a continuador seu; en canvi, es destaca el lligam de «la major part dels seus redactors» amb l'extingit setmanari «La Veu de Catalunya». Val a dir, de totes maneres, que entre els col·laboradors de la nova revista se n'hi troben més aviat pocs de l'antiga «Veu» i, quant als redactors, els qui porten el pes de «Lo Pensament» provenen bàsicament de «La Creu». D'altra banda, en el llarg editorial, però titulat *Dues paraules no més*, que en el primer número signa «La Redacció», es posen de relleu justament les coincidències amb «La Creu». Així, es declaren seguidors de Torras i Bages i continuadors de la seva obra, afirmen voler estudiar «lo pensament catalá, però á la catalana, axó es, fent anállisis» i que tractaran de tots els elements que integren la «nació catalana» —noti's la forma «nació», absent del vocabulari de «La Creu»—, la qual expliciten que és: «La que'ns vé determinada per les terres que usan de la llengua catalana, y en conseqüencia, comprén y abraça, d'aquestes, tant les que pertenenen al Estat francés com les que son del Estat espanyol: Rosselló, Cerdanya, Catalunya, Valencia y les Balears. Aquesta es la nostra Patria.»

El format era gairebé idèntic al de «La Creu» (269x167 mm), amb 12 pàgines a doble columna, tenia un preu de 15 cèntims l'exemplar i sortia els diumenges. En total, publicà 100 números des del 6 de maig al 27 d'abril de 1902 (en aquesta darrera data Verdaguer ja estava greument malalt). La numeració és per anys reals de publicació i, doncs, la repeteixen a partir del primer número del segon any. La revista, com tantes d'altres, morí bàsicament per problemes econòmics, com explica, amb certa ironia, una nota al final del darrer número: «En vista de lo *difficil* que'ls hi es á la majoría dels suscriptors de fora de ciutat lo posarse al corrent ab aquesta Administració, y essent axó una de les causes que'l periódich no's fassa ab la deguda regulari-

tat y cuidado, suspendrém temporalment sa publicació, després de repartit lo present, últim del segon any de publicació.»

Els col·laboradors

Encara que la vida de «Lo Pensament» fou més dilatada que la de «La Creu», la seva nòmina de col·laboradors és força menys nombrosa. En part, això és degut al fet que el setmanari dóna més importància a la prosa, i sobretot a l'assagística, que vehicula treballs més llargs. De fet, «Lo Pensament» està en mans d'un grup molt reduït de redactors, entre els quals s'endevina un clar repartiment de papers, que hi escriuen moltíssim i que en marquen la línia editorial. A banda de Verdaguer, que hi jugà un paper limitat i decreixent a mesura que augmentava el seu mal estat de salut, la revista la porten Sebastià Farnés quant als articles doctrinals polítics i les notes de redacció —de fet, devia actuar a la pràctica com un veritable cap de redacció—, Mn. Salvador Bové i Pere Màrtir Bordoy per als filosòfics i teològics i Josep Bernad i Duran per a la crítica i la teoria literària. Tret de Farnés, ja ben conegut aleshores com a teòric del catalanisme, els altres tres havien col·laborat a «La Creu» —sobretot en els darrers mesos i amb un protagonisme creixent— eren força joves i ara començaven a tenir un cert nom. Bové era un personatge discutit —i, tot sigui dit de passada, fou un dels qui inspirà, segons Eduard Valentí i Jordi Castellanos, la figura de Mn. Llätzer d'*Els sots feréstecs* de Casellas—⁴⁸ que ja havia tingut conflictes amb Torras i Bages i la jerarquia eclesiàstica arran d'un treball sobre Sibiude presentat als Jocs Florals —i dels quals parla força Narcís Oller en les seves *Memòries*—⁴⁹ i que es destacà per ser un apassionat propagador del lukisme —amb més entusiasme que encert, segons sembla— i que per això tingué sonades polèmiques amb Frederic Clascar, Gaietà Soler o Tomàs Carreras i Artau. Bordoy —que anava de tronc amb Bové i que després de la guerra civil i un cop vidu s'ordenaria de sacerdot— era un escriptor prolífic, força pintoresc —si hem de creure el que en diu Serra i Boldú—, que es dedicava a l'orientalisme, als temes bíblics i als filòsofs cristians no escolàstics. Per la seva banda, Josep Bernad i Duran, avui gairebé desconegut, col·laborà en moltes revistes del tombant de segle i acabà convertit en historiador de la caça i del teatre, i, sobretot, en un crític teatral amb una certa influència en els anys 10 i 20 (a tall d'exemple, convé recordar que féu estrenar la primera peça teatral de Puig i Ferrater i que passa per ser el «descobridor» de Margarida Xirgu).^{49bis}

A part d'aquest quartet dirigent, la revista presenta dos grups diferenciats de col·laboradors: els que es dediquen a la literatura de creació i els que conreen la prosa no imaginativa, assagística o científica. Entre els primers, es destaquen sobretot poetes menors —alguns avui gairebé oblidats o desconeguts—, com ara J. Abril i Virgili, A. Bori i Fontestà, J. Novellas de Molins, Pius Sedó, C. Viada i Lluch, R. Suriñach i Senties, J. Clapés i Corbera, R. Masinfern, Anna Alarcia i Reig o Antoni Taulet i Vilaplana. També hi escriuen de manera esporàdica personatges d'edats i tendències molt diverses: R. Nogueras Oller, Manuel Serra i Moret, Juli Delpont, Boloix i Canela,

Costa i Llobera, Eugeni Ors, A. Busquets i Punset, Morera i Galícia, M. Folch i Torres, J. Bofill i Mates, Víctor Oliva, Llorenç Riber, J. Falp i Plana, Omar i Barrera, Manuel Rocamora, Manuel de Montoliu, Dolors Moncerdà i algun altre. Un conjunt, doncs, força heterogeni i que, com es pot comprovar, coincideix en part amb noms que ja havíem trobat en les dues revistes anteriors i que són fàcils de retrobar en moltes altres publicacions del període.

Més notable és l'altre grup, molt menys nombrós, però que representa millor la finalitat del setmanari de tractar de les diverses branques del «pensament català». A banda dels quatre redactors principals, que formen part òbviament d'aquest grup, s'han d'esmentar els noms de Ramon N. Comas —el més omnipresent—, Mn. Norbert Font i Sagué, Mn. Josep Mas, Xavier Viura, V. Serra i Boldú, Eveli Dòria i Juli Delpont. Amb alguna col·laboració escadussera hi trobem també a Mn. M. Grandia, Omar i Barrera, J. Cabot i Rovira, Mn. Jaume Almera i Mn. Joan Avinyó.

Quant a l'aportació verdagueriana, està integrada per 25 composicions, 13 proses i 12 poesies. Es tracta d'un nombre prou important, comparat amb les col·laboracions publicades en les dues revistes anteriors i tenint en compte els problemes de salut del poeta i l'activitat que desplega en aquests mesos. Hem de notar l'increment de la prosa —que ve a continuar el conreu creixent a partir de mitjan dècada del norantes—, amb peces inèdites o de discursos coetanis. Les poesies són, també, en llur majoria escrites en aquells anys; Verdguer, però, ja no les pogué aplegar en vida en cap volum; tret d'un cas, han passat als reculls pòstums.

La línia ideològica i estètica

Conseqüent amb els objectius inicials, «Lo Pensament Català» articula una línia temàtica on predomina, per sobre de la creació literària, l'assaig doctrinal —sobretot el polític i el filosòfic— i els estudis sobre aspectes diversos de la realitat catalana (història, ciència, literatura, folklore, dret...). Aquests trets evidencien una continuïtat en relació amb la línia seguida per «La Creu del Montseny» en els seus darrers mesos i que ara la nova revista no fa més que potenciar.

La part política està en mans de Sebastià Farnés, per mitjà d'una interessant secció fixa que porta per nom «D'ací y d'allà», feta de notes i comentaris —i on també hi entra el folklore— i per una multitud d'articles doctrinals que publica ensems que la secció citada. Farnés hi tracta totes les qüestions candents de catalanisme d'aleshores, amb un to marcadament regeneracionista i des d'una perspectiva pràcticament nacionalista. El text següent, que pertany a l'article *¡Tableau!* publicat el 18 de març de 1901, amb motiu de l'aixecament de la suspensió de les garanties constitucionals, resulta emblemàtic del to i les preocupacions constants de Farnés: «Ja torném á tenir garantías constitucionals... segons la *Gaceta* de Madrid; pero es necessari que tinguem compte, porque ja sabém com les gastan aquestes autoritats que, com un

cástich de Deu, son posades á governar á Espanya de tal manera que's reserven llurs energies sols per á exercitarles davant dels ciutadans pacífichs y dels contribuyents indefensos (...). ¡Ay , senyors de Madrid, que ja no toqueu de peus á terra. Encara conserveu lo meteix rumbo, lo meteix esclat, la mateixa fanfarría de quan «lo sol no's ponía en vostres dominis»; res ha cambiat per vosaltres; vos repartiu á estira-cabells les ínsules Baratarías del ja ben esquistit y mesquí imperi espanyol, com si aquí no hagués passat res, com si encara Espanya hagués d'heredar d'un oncle rich. La política espanyola es un malalt que sent lo desfici precursor d'un funest desenllaç. No més li faltava axó altre, que en lo seu desvari se posés á taratlejar l'himne de Riego [*el govern era aleshores liberal*]].

Salvador Bové i Pere M. Bordoy, per la seva banda, publiquen, separadament, un seguit de treballs de divulgació i reivindicació lulliana així com de Duns Escot. Bordoy, a més, continua amb els temes bíblic i d'orientalisme que havia iniciat a «La Creu», que combina amb els dedicats a Bernat Metge i a la publicació de textos de Lluís Vives. D'altra banda, Mn. Bové aprofita el setmanari per polemitzar amb Gaietà Soler, el qual, des de les pàgines de «Lo Missatger del Cor de Jesús», havia atacat, per heterodoxes, els seus escrits. La rèplica de Bové començà amb un suplement de 4 pàgines a doble columna que sortí en el número del 18 de març de 1901 i que continuà, en articles inserits dins el cos del setmanari, en els números posteriors. La controvèrsia —en la qual també intervingué Bordoy— assolí un nivell de gran duresa i, al capdavant, es concentrà en l'ortodoxia de Lluís i en la interpretació de l'encíclica *Aeterni Patris* (1879), de Lleó XIII, que preconitzava el retorn i l'aprofundiment dels postulats tomistes. Salvador Bové devia sortir afectat de la polèmica tota vegada que a partir del mes de maig el seu nom desapareix pràcticament de «Lo Pensament Català». Bordoy continua escrivint, però amb menys freqüència i sobre temes menys conflictius.

A nivell científic, s'ha de destacar la col·laboració assídua de Norbert Font i Sagué, amb estudis sobretot de geologia, d'un nivell notable. Com notable és, des de la historiografia, pel nombre de documents que aporta, la sèrie de Mn. Josep Mas *Notes històriques sobre el bisbat de Barcelona*, que continuaria ampliant en els anys posteriors. Per l'abundor de treballs, cal destacar la figura de Ramon N. Comas centrada en els temes de costums, d'història i d'art religiosos. Pel que fa al folklore, és un aspecte d'interès permanent per a «Lo Pensament», que compta, sobretot, amb les col·laboracions de Valeri Serra i Boldú i de Sebastià Farnés.

Quant a la crítica i la teoria literàries, com hem apuntat abans, són en bona part monopolitzades per Josep Bernad i Duran. Ressenyes, crítiques teatrals, notes bibliogràfiques breus i, especialment, llargs articles doctrinals sembla que formen part d'una mena de creuada personal contra tota manifestació literària que pugui fer olor de modernista. Així, per exemple, escrigué tota una sèrie, titulada *Decadentisme literari* destinada a «la joventut seduïda per la sirena del decadentisme, pera veurer si puch ferli alsar la vista i contemplar l'espectacle de la veritat». En una crítica de *Lo cant dels mesos*,

de Víctor Català (de qui hem de suposar que ignorava la veritable identitat), després de lamentar que hagi volgut imitar Maragall —a qui considera inimitable— i que «haja caygut en l'amanerament que alguns incultes jovenets han calificat ab lo rumbós títol de *Modernisme*», li recomana que s'aparti d'«aquesta tendència *musical* de mal género» —el Modernisme— i que, si s'expressa «amb sinceritat», «no enredantse en artificis propis dels ineptes y estragats, será un poete correcte y digne de la atenció del crítich.»⁵⁰ Els models de Bernad s'expliciten en un altre article, que porta per títol *Los Jochs Florals y'ls poetes (?) modernistes de Catalunya* (l'interrogant és de Bernad), unes quantes perles del qual acabaran, per si calia, de completar la idea de la direcció que segueix el crític: «Quin espectacle! Un esbart de jovenivols poetes de *pose* decameroniana, de cabells llarchs, de ulls somnolents, de cara groga, ab ayres de bohemia y pretensions de magnats, he vist que dirigia sos passos al desert de les idees pera celebrar en ses arenes olympica festa (...). Estéu cegats per la pressuntuosa idea de que representeu molt, molt més que vostres pares, y no descobriu que lo món de les lletres vos considera, mes que com á masells, com juheus errants de la literatura. No sou *moqueurs* ni divins: sou simplement decadents». I acaba, amb ànsies redemptoristes: «¿Podrían corretgirse? ¿Podrían curarse aquets joves escriptors? Crech que la curació sería radical y prompte si tornessin al temple tradicional; estudiant de ahon venen, quina es la seva patria y la seva naturales, y amotllessin ses obres á aquest estudi. Segurament aleshores la obra nacional dels *Jochs Florals*, ferm baluart de la independència de un poble, trobaria en ells dignes mantenedors y la literatura virils poetes.»⁵¹ He de remarcar que Bernad dedicà també una sèrie titulada *Impressions literaries ab motiu d'una nova edició de «L'Atlántida»*, d'interès més aviat escàs.⁵² En els darrers mesos de la revista, participa també en les tasques de crítica literària Xavier Viura, que de segur no compartia les fòbies de Bernad, i de qui cal destacar una sèrie de tres articles titulada *Lo tresor dels humils, de Maurici Maeterlinck*.⁵³

«Lo Pensament Català», tot i la relativa amplitud de temes que toca, pràcticament no participa de les inquietuds i polèmiques lingüístiques del moment ni trobem en les seves pàgines (a part d'una lògica diversitat ortogràfica) altres articles que els dedicats a glossar la «Lletra de convit» de Mn. Alcover i uns articles de Marian Grandia defensant la seva *Gramàtica etimològica catalana* de les crítiques que havia rebut en el setmanari per part d'Enric Arderiu.⁵⁴

I, per acabar, només esmentar el fet que, a diferència de «La Creu del Montseny», «Lo Pensament» publicà fulletons, cinc en concret, tres dels quals són edicions de textos, la *Fiammeta* de Boccaccio (a cura de Bernad i Duran i Viada i Lluch), en la versió anònima del monestir de St. Cugat, l'anònim *Lo despertador de Catalunya* (que ja havia estat reeditat per V. Balaguer el 1863 i per «La Veu de Catalunya» el 1897) i el *Memorial en defensa de la llengua catalana pera que's prediqui en ella á Catalunya*, del jurista setcentista Dídac Cisteller i dues obres que, de fet, eren la conclusió

de dues sèries començades dins les pàgines de «La Creu del Montseny», l'*Aplech d'Estudis Bíblics y Orientals*, de P. M. Bordoy, i l'*Excursió desde'l carrer de la Avellana a la torre del «Seny de les hores» de la catedral*, de R. N. Comas.

Notes

1. *Op. cit.*, pàg. 216. No cal dir que aquesta versió de Torrent-Tasis, com és natural, ha estat recollida a bastament pels estudiosos; n'és l'excepció Albert MANANT, que aporta només les dades que es troben en la pròpia revista (*Josep Carner i el Noucentisme*, Barcelona, Edicions 62, 1969, pàg. 21).

2. Només he trobat la notícia que era bibliotecari de l'Agrupació Folklorica de Barcelona, en una junta presidida per General Ginestà i Punset («La Creu del Montseny», núm. 23, del 20 d'agost de 1899). Un germà seu, Fidel, havia mort feia poc en l'exercici del càrrec de president d'aquesta societat, la qual organitzà una sessió necrològica a la seva memòria («La Creu del Montseny», núms. 16 i 17, de 2 i 9 de juliol de 1899); en la notícia, s'hi feia constar que pertanyia «a la premsa catòlica».

3. Núm. 51, del 3 de maig de 1898. Agulló addueix raons de salut i professionals per deixar la direcció.

4. En el núm. 41 (15 de gener de 1898) una gazetilla reporta que, per malaltia de Tarré, s'ha ocupat de la «direcció» del número Lluís Viola.

5. Sobre Busquets, vegeu Eduard GIRBAL JAUME, *Mestre Anton Busquets o el gran lletraferit de Catalunya*, «Annals del Periodisme Català», III, 19 (1935), pàgs. 203-328.

6. Viola, de qui ens consta que escriu alguna peça teatral, sembla que es dedicava al negoci de la llibreria; fou casat per Verdaguer a Argentona en el mes de gener de 1902 (cf. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, X, pàgs. 234-236).

7. Sobre Falp, cf. Jacint CORBELLA, *Josep Falp i Plana (1873-1913), metge i poeta del Bages i del Solsonès*, dins *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, 3 (1984), pàgs. 213-220. L'*Espasa*, la *GEC* i el *Diccionari de la literatura catalana* donen erròniament l'any 1878 com a data de naixement de Falp, que és rectificada per Corbella en el seu article.

8. Almenys és el que es pot inferir de la carta de Verdaguer a Vidal del 14 de juny de 1896: «(...) lo fort de V. es la prosa; si la tinguessen los joves de «L'Atlàntida» (jo ls fiu present la opinió de V. de titularla »Atlàntida«), d'altra manera aniria» (vol. cit. en la n. ant., pàg. 19). En una carta anterior, del 9 de maig, Verdaguer agràia a Vidal, en nom de Busquets i Punset, la poesia que havia tramès per a «L'Atlàntida» i li comentava que la revista encara «no te llicència per sortir, despres de vint dies de demanada» (vol. cit., pàg. 12). Els curadors de l'*Epistolari* interpreten «llicència» en el sentit d'autorització eclesiàstica, però, potser, podria referir-se al permís governatiu, atès que, pel caràcter de la revista i la personalitat d'alguns dels seus col·laboradors, no sembla gaire probable que se sol·licités autorització del bisbe. S'ha de recordar, d'altra banda, que Vidal, amb el pseudònim literari de Josep Aladem, publicà l'opuscle *Verdaguer vindicat*, que constituïa una encesa defensa del poeta de Folgueroles (aparegué en forma de fulletó en el setmanari «Lo Teatro Regional» del 25 d'abril al 18 de juliol de 1896).

9. Molts anys després, Valeri SERRA i BOLDÚ recordava així aquella iniciativa: «Fundaron «L'Atlàntida» unos cuantos jóvenes deseosos de rodear al poeta de un ambiente de afecto y cariño de que él creía estar falto, a lo cual correspondió Mosen Cinto

escribiendo artículos de recuerdos íntimos que son un tesoro. Acudieron a alistarse a sus órdenes la flor y nata de la intelectualidad catalana, y a su lado formáronse escritores que más tarde son o han sido gala del periodismo catalán.» (Verdaguer periodista, dins ASOCIACION DE PERIODISTAS DE BARCELONA, *El periodismo por los periodistas*, Barcelona, Tipografía La Académica, s. a., pàgs. 81-88).

10. Sobre aquest afer, que acabà amb la dimissió de la comissió executiva de l'«Homenatge» (cf. *Homenatge a Verdaguer. Protesta*, «L'Atlántida», núm. 9, 15/IX/1896), vegeu la carta 1241 i les notes de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, X, Barcelona, Barcino, 1987, pàgs. 47-48.

11. Cf. *Epistolari de Jacint Verdaguer*, X, citat en la n. ant. cartes 1270 i 1287, ambdues a Justí Pepratx, del 6 d'abril i del 19 de juny de 1897, respectivament. També la pròpia revista es va fer ressò de les maniobres dels enemics de Verdaguer, com es recull en la *Nota important* següent de Busquets i Punset, que reproduïm parcialment: «Ha circulat la notícia de que: amagantse sota'l mantéu de Verdaguer un ser *assedegat de gloria y ple de vanitat* aqueix ha fet sortir L'ATLANTIDA, pera que l'hi servís d'insenser propi, com que per ventura Mossén Cinto necessités més gloria de la que ja te conquerida y que'ls mateixos qu'are l'hi volen llevar ab fera sanya, l'hi ajudavan á saborejar quan era al candelero. ¡Quán errats van los que aytal pensan! (...) Lo cert es y ho fem ben extensiu: que som al costat d'ell en la tribulació qu'está passant y'l defensarém sempre que siga victima d'alguna altre injusta comesa per part de sos detractors; pro jamay com s'ha dit un'arma venjadora de Verdaguer contra'ls enemichs, ja que la venjança no nia en son cor, tot tendresa y caritat, tan mal posada pels que l'haurian de propagar (...).» (núm. 4, 1/VII/1896).

12. Biblioteca March, de Palma de Mallorca. «Correspondència a Miquel Costa i Llobera», IV, lletra C. La «poesia d'un capellá francès» aïduida per Collell és molt probablement «A Mounsen Jacinto Verdaguer», de Leoun Spariat, publicada el 15/IV/1897 en doble versió provençal i catalana i traduïda pel propi Verdaguer (vegeu-ne la traducció en els apèndixs del present treball).

13. En aquest número donen la notícia de la separació en aquests termes: «Per no avenir-se ab les condicions dels demés companys, desde aquet número no pertencix a la redacció de L'ATLANTIDA D. Anton Busquets y Punset».

14. Sobre el grup d'artistes-escritors olotins, vegeu Margalida CASACUBERTA i Lluís RIUS, *Els Jocs Florals d'Olot (1890-1921)*, Olot, Editora de Batet, 1988; per a les relacions de Verdaguer amb el grup, Ricard TORRENTS, *Els corrents ideològics en el «Canigó» de Verdaguer*, «Revista de Girona», núm. 119 (novembre-desembre de 1986), pàgs. 63-70.

15. Núm. 7 (15/VIII/1896).

16. Núm. 5 (15/VII/1896).

17. *Ignasi Iglesias*, núm. 6 (1/VIII/1896).

18. *Antologia de la poesia modernista*, Barcelona, Edicions 62, pàg. 31.

19. Bellpuig [d'Urgell], Impremta R. Saladrigues, 1915.

20. Sobre Pey-Ordeix, vegeu Joan BONET i BALTA, *Sobre el modernisme religiós i sobre Pey-Ordeix, blasfemador de Pius X*, dins *L'Església catalana de la Il·lustració a la Renaixença*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, pàgs. 729-745 (és una versió augmentada d'un treball de 1952); per a una visió de síntesi, complementària de la de Bonet, vegeu Josep MASSOT i MUNTANER, entrada «Pey-Ordeix» de la *Gran Enciclopèdia Catalana*. Tant Bonet com Massot afirmen que Pey dirigí, a Vic, «L'Independent» i «El Norte Catalán» (publicacions de signe carlí on col·laborà també Verdaguer), afirmació dubtosa que no he pogut documentar ni en els propis periòdics ni en cap altra font.

21. *Op. cit.*, pàg. 24. «La Voz de la Patria» reimprimí *Excursions i viatges* en el seu fulletó setmanal en català del 8/XII/1898 al 2/III/1899, reproducció que restà incompleta a causa del tancament del periòdic (cf. J. VERDAGUER, *Excursions i viatges*. Edició a cura de Narcís GAROLERA, vol. I, Barcelona, Barcino, 1991, pàgs. 61-62).

22. SSERRA i BOLDÚ, *op. cit.*, pàg. 25; també BONET i BALTA, *op. cit.*, pàg. 736, n. 3, on, per cert, cal notar que, per error, se cita a Cándido Nocedal (mort el 1885) en lloc del seu fill Ramón.

23. SERRA i BOLDÚ, *op. cit.*, pàg. 26. Torras i Bages, nomenat bisbe de Vic al cap de poc temps (principis d'abril), no col·laborà en el setmanari, per bé que la redacció hi reproduí alguns textos seus.

24. Verdaguer afluïdeix al fet d'haver-ne triat el nom en el pròleg a *Aires del Montseny*; veg. també SERRA i BOLDÚ, *loc. cit.* en la nota anterior.

25. La Impremta Antoniana tirava les revistes de Pey continuadores de «El Urbión», una vegada fou condemnada aquesta per la jerarquia eclesiàstica: «Suplemento», «Nueva Revista» i «Cosmopolita». També fou la editora de llibres de Pey com ara *Los errores del cardenal Casañas en el Edicto de condenación de El Urbión* (1900) o la novella pamfletària, escrita amb el pseudònim de Lorenzo Carrasco y Prim (el mateix que usà a «La Creu del Montseny» en tres poemes catalans), *El divorcio de la Condesa*, apareguda en quatre fascicles i que constitueix un dur atac contra el bisbe Morgades (cf. BONET i BALTA, *op. cit.*, pàg. 743).

26. L'Obra del Pa de Sant Antoni [de Pàdua], vinculada d'alguna manera als franciscans, nasqué a França el 1890 i partia dels donatius fets pels fidels per regraciar favors obtinguts, almoines que es feien arribar a les caixetes posades a l'efecte en els temples o en altres locals i que es dedicaven bàsicament al repartiment de pa entre els necessitats; l'Obra s'articulava en unes juntes locals, amb branques masculina i femenina, que solien constituir, a més, una societat de socors mutus. El 1894-95 la troben ja instal·lada a Bilbao, on s'edita la revista mensual «El Pan de los Pobres», que és la que segueix el desenvolupament de l'Obra a tota la península i sembla que en marca la línia a seguir (aquesta publicació tirava, en els anys 20, uns 56.000 exemplars, segons l'*España*, s. v. «Revista, prov. de Vizcaya»). A Catalunya, l'«Obra» tingué una vida dilatada i edità diverses publicacions. La de Vic, per exemple, s'edità de 1898 a 1934 (cf. Concepció MIRALPEI i BALLÚS, *La premsa de la ciutat de Vic al segle XIX*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1981, pàgs. 230-231).

27. Segons SERRA i BOLDÚ, dels elements integristes de «La Voz de la Patria» només un col·laborava a «La Creu del Montseny», justament Carles de Grassot (*op. cit.*, pàg. 30). El cert és, però, que a les pàgines del setmanari verdaguerià hi troben altres personatges de filiació integrista que havien intervingut a «La Voz» i que Serra oblida que els havia esmentat en un altre lloc del seu llibre (pàg. 24); es tracta de Ramon Porqueras Crivillé (1 prosa), Joaquim de Ribot (6 proses) i Mn. Anton Gratacós (gazetilles a gairebé tots els números). Aquest darrer pertanyia, com Grassot, al cercle íntim de Pey, i tots tres signaren, amb data 13 de maig de 1900, una *Protesta sacerdotal anti-separatista* adreçada al Capità General de Catalunya i a la Secretaria d'Estat del Vaticà, i que afectava directament el bisbe Morgades (vegeu J. BONET i BALTA, *op. cit.*, pàgs. 237-238). A finals de maig de 1901 Torras i Bages decretava una prohibició pública a tots els fidels de la seva jurisdicció perquè s'abstinguessin de «tota relació espiritual i religiosa» amb «els coneguts clergues apòstates» Pey-Ordeix i Carles de Grassot, segons publicava «La Covadonga Catalana», de Manresa, el 6 de juny de 1901.

28. *Op. cit.*, pàg. 30.

29. Són «A la bona memoria d'en Casas y Amigó» (núm. 14, 18 de juny de 1899), «A la Verge de Borgonyá» (núm. 21, 6 d'agost de 1899) i «Primavera» (núm. 23, 20 d'agost de 1899).

30. SERRA relata l'entrevista a les pàgs. 55-56 del seu llibre reiteradament citat.

31. *Op. cit.*, pàgs. 55-73.

32. *Op. cit.*, pàg. 59.

33. *Op. cit.*, pàg. 72. Cal fer notar que Pey es referí diverses vegades al «cas Verdager» en les seves obres. Així, en *Los errores del Cardenal Casañas* (Barcelona, 1900), retreu a Morgades la seva actuació en l'afer (pàg. 140); a *El alma de Barcelona* (Barcelona, 1929), editat amb el pseudònim de J. ALMARICH, dedica un llarg passatge a comentar la «conjura» contra Verdager que atribueix al marquès de Comillas, al bisbe Morgades, a Mn. Joan Güell i als jesuïtes (pàgs. 378-382); finalment, a *Jesuitas y judios ante la República* (Barcelona, 1932), assegura que té una obra sobre el poeta: «Conozco... el Verdager que nadie conoce, y sobre el cual tengo ya un libro inédito por no haber editor capaz de editarlo» (pàg. 261).

34. *Op. cit.*, pàg. 27 i ss.

35. Ho afirma SERRA, *op. cit.*, pàg. 26. L'estil, d'altra banda, traeix ben a les clares la ploma verdageriana.

36. Serra i Boldú, a *Verdager periodista* (dins ASOCIACION DE PERIODISTAS DE BARCELONA, *El periodismo por los periodistas*, Barcelona, Tipografía La Académica, s. a., pàg. 86), a qui segueixen J. TORRENT i R. TESIS en la seva *Història de la premsa catalana*, afirma que hi publicaren els seus primers escrits Pius Sedó, Costa i Deu i P. Crehuet; aquests noms, però, no hi apareixen, tret que signessin amb pseudònim.

37. Reproduïda dins *Epistolari de Jacint Verdager*, vol. IX, Barcelona, Barcino, 1986, pàgs. 153-156.

38. Vegeu *Epistolari de Jacint Verdager*, vol. X, Barcelona, Barcino, 1987, pàgs. 101-102 i 197-198.

38 bis. Per a la participació a «La Creu» i a «Lo Pensament» d'aquests tres escriptors i els textos amb què hi col·laboraren, veg. Narcís GAROLERA, *Verdager i els joves noucentistes. Uns textos i algunes precisions*, dins *Homenatge a Antoni Comas* (Barcelona, Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, 1985), pàgs. 151-165.

39. «Els Projectes», de *Carles Baudelaire*. Traducció lliure de Valeri Serra i Boldú (núm. 48, del 18 de febrer de 1900).

40 Cf. Joan-Lluís Marfany, «Joventut» revista modernista, «Serra d'Or», núm. 135 (desembre de 1970), pàgs. 53-56.

41 *Thesis regionalista* (núm. 8, 7 de maig de 1899), *L'avens de la idea* (núm. 23, 20 d'agost de 1899), *Diguemhi la nostra* (núm. 36, 26 de novembre de 1899) i *Procediments a seguir* (núm. 44, 21 de gener de 1900). D'aquest darrer, transcrivim un paràgraf, ben il·lustratiu de les posicions del sector radical de la Unió Catalanista: «No hi estén encare en la ocasió de governar, y per lo tant de constituhir agrupacions partidaries de uns ó altres sistemes. Estám encare en el período de la restauració moral del poble, estám encare en la tasca de la conversió y del desensopiment, y tot lo que sia enredarse en accions comunes ab gents de diverses procedencies y á consecució de fins polítichs qu'exigescan la contemporisació ab res de lo que'l centralisme te subsistent, es una precipitació boja, es una lleugeresa imperdonable. Lo mal que axó fá es tant més gros en quant el nostre poble tem, y tem ab fonament, que's tracta de tranzigir y que's transigeix per cobardía; y devant de semblant confusió lo mateix abomina dels polítichs castellans que dels polítichs catalans y catalanistes. ¡Quín cárrech de conciencia,

quina responsabilitat moral pera'ls causants de aqueix conflicte!». Sobre el tema, vegeu Jordi LLORENS i VILA, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992), esp. pàgs. 365-394.

42. Anònim, *Pastoral célebre* (núm. 44, 21 de gener de 1900) i Mn. Francisco Xavier CLARÀ (núm. 46, 4 de febrer de 1900), *¿Pot cap Govern imposar la llengua oficial per la trona?* (núm. 46, 4 de febrer de 1900). Sobre la qüestió, vegeu J. BONET i BALTÀ, *La vida pastoral catalana atacada com a desviació política: la pastoral del bisbe Morgades (1901)*, dins *Op. cit. supra*, pàgs. 231-260.

43. Vegeu els núms. 19 (23 de juliol de 1899), pàg. 25, 20 (30 de juliol de 1899), pàg. 239, 25 (10 de setembre de 1899), pàgs. 301-302, 26 (17 de setembre de 1899), pàg. 314 i 27 (24 de setembre de 1899), pàg. 327. Sobre el conjunt de la polèmica i el canvi de lletra, vegeu J. MASSOT i MUNTANER/S. PUEYO/O. MARTORELL, *Els Segadors. Himne nacional de Catalunya*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1989.

44. Es tracta de *Ratapinyada y muricech* (núm. 23, 20 d'agost de 1899), amb una nota complementària de Valeri Serra i Boldú en el mateix número i de *Sobre la etimologia de muricech, asmuriach y muriach* (núm. 29, 8 d'octubre de 1899); les propostes del primer article de Mn. Segura foren matisades en el núm. 27 (24 de setembre de 1899) per A. SALLENT i GOTÉS en l'article *Sobre la etimologia de «Muricech»*.

45. S'ha de recordar que el nomenament de Morgades com a bisbe de Barcelona creà força preocupació en l'ànim de Verdguer i no és estrany, doncs, l'aparició d'aquest número extraordinari. Sobre el tema, cf. [Ramon TURRÓ], *Verdguer vindicador por un catalán*, Barcelona, Libreria Española, 1903, pàgs. 93-94 i Joan TORRENT i FÀBREGAS, *Mossèn Cinto a Sant Hilari Sacalm*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» (1981).

46. *Op. cit.*, pàgs. 80-81.

47. «L'Aureneta» de Buenos Aires, que dirigia Francesc de P. Aleu i imprimia Jaume Puigventós, publicà el 1877, sense permís de l'autor, *L'Atlàntida; Roser de tot l'any* començà a publicar-se a «La Veu de Catalunya» el 1893 i l'any següent apareixia en llibre estampat per la impremta «La Catalana» de J. Puigventós.

48. Cf. Eduard VALENTI, *El primer modernisme literari català i sus fundamentos ideològics* (Esplugues de Llobregat, Ariel, 1973), pàgs. 297-298 i Jordi CASTELLANOS, *Raimon Casellas i el Modernisme*, vol. II (Barcelona, Curial/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983), pàgs. 252-253. Castellanos, a més, apunta la possibilitat que en el cas del protagonista de *Els sots feréstecs* s'hi transparenti el conflicte de Verdguer amb la jerarquia eclesiàstica. Sobre Salvador Bové, vegeu Lluís ROUREDA i FARRÉ, *Escrits i polèmiques del lullista Salvador Bové (1869-1915)*, Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, X (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1986) i Àlvar MADUCELL, *Polèmica sobre l'«optimisme» leibnizià de Llull a principis de segle*, «Estudios Franciscanos», vol. 92 (núm. 402, setembre-desembre de 1991), pàgs. 493-533; ambdós treballs, però, no concedeixen cap atenció a les col·laboracions de Bové en el setmanari.

49. *Memòries literàries* (Barcelona, Aedos, 1962), pàgs. 270, 274, 275, 283 i 284.

49 bis. Sobre l'estrena del primer drama de Puig i Ferrater i el paper que hi juga Bernad, vegeu Plàcid VIDAL, *L'assaig de la vida* (Barcelona, Edicions Estel, 1934), pàgs. 189-197; per al seu «descobriment» de la Xirgu, vegeu Francesc CURET, *Història del teatre català* (Barcelona, Aedos, 1967), pàgs. 519-520.

50. *Bibliografia. Lo cant dels mesos*, any I, núm. 49 (7/IV/1901).

51. Any II, núm. 1 (5/V/1901).

52. Publicada l'any I, núms. 10 (8/VII/1900), 11 (15/VII/1900), 13 (29/VII/1900), 18 (2/IX/1900) i 34 (23/XII/1900).

53. Any II, núms. 38 (19/I/1902), 39 (26/II/1902), 40 (2/II/1902), 41 (9/II/1902) i 46 (6/IV/1902). La sèrie consta de 7 articles i, segons s'indica en una nota del núm. 38, els dos primers foren publicats a «La Renaixensa» els dies 31/X i 12/XI de 1901.

54. L'article d'Arderiu es publicà núm. 16, any II (18/8/1901); la rèplica de Grandia en els núms. 36-37 (5-12/I/1902) i 38 (19/I/1902).

APÈNDIX I

Composicions verdaguerianes publicades a «L'Atlàntida», «La Creu del Montseny» i «Lo Pensament Català», amb indicació del llibre on foren recollides

A «L'Atlàntida» (només durant la primera època de la revista)

- ¿Qué es la poesía?*, núm. 1 (*Aires del Montseny*)
«Rondayes de Mallorca», de l'Arxiduch Lluís Salvador, núm. 1 (no recollida)
Lo dòlmen de Sant Jordi, núm. 2 (*Aires del Montseny*)
Es algún crim...?, núm. 3 (*La mellor corona*, amb el títol canviat per *Crucíferes*)
La magrana, núm. 3 (*Flors d'espígol*)
«En Terre Sainte», par Jacinto Verdaguer, traduit du catalan par Jules Delpont, resenya sense signar, núm. 3 (no recollida)
David, núm. 4 (*La mellor corona*)
A Barcelona, núm. 6 (*Pàtria*; és el fulletó)
Ma corona, núm. 7 (*Al cel*)
Lo gafarró, núm. 9 (*Discursos. Articles. Pròlegs*)
Records de ma missa nova, núm. 10 (*Discursos...*)
Paciència, núm. 11 (no recollida)
La fossa, núm. 12 (*La mellor corona*)
Se'n cansarán?, núm. 13 (*La mellor corona*)
Lo filador d'or, núm. 14 (*Barcelonines*)
Lo pi de les tres branques, poema i text complementari en prosa núm. 14 (*Pàtria*, repartit com a fulletó; el text en prosa no s'hi recull)
Jesús y l'infant, núm. 15 (*Caritat*)
«Calvari Amunt» per Don Ramon Font Pvre., resenya signada amb les inicials J. V., núm. 15 (no recollida)
Lo salomonet de les matines, núm. 16 (*Rondalles*)
A la mort de D. Antoni López, núm. 17 (*Caritat*)
«Tu que arribes al món mal previngut», núm. 18 (no recollida)
Santa Cecília, núm. 19 (*Idillis i cants místics*)
Lo sol de Pezillá, núm. 20 (*Eucarístiques*)
Amor, núm. 21 (*Caritat*)
La barretina (fragment), núm. 22 (*Pàtria*)
Lo plor dels jueus, núm. 23 (*La mellor corona*)
A Mounsen Jacinto Verdaguer (poema), de Leoun Spariat, traducció en prosa catalana sense signar, núm. 23 (no recollida)
A un rossinyol de Vallvidrera, núm. 25 (*Barcelonines*)
A Mounsen Jacinto Verdaguer (poema), del Canonge Bourges, traducció en prosa catalana sense signar, núm. 25 (no recollida)
Cor d'illes gregues (de *L'Atlàntida*), versió catalana i traducció en vers provençal de F. Mistral, nùms. 25, 26, 27 i 31.

A les víctimes del bassar de la caritat, núm. 28 (*La mellor corona*)
Avuy fa dos anys, núm. 30 (*La mellor corona*)
L'hostal mellor, núm. 34 (*Aires del Montseny*)
La nimfea, núm. 37 (*Brins d'espigol*)
A la flor del ametller, núm. 43 (*Santa Eulària*)
Al Iris, núm. 45 (*La mellor corona*)
Estimém al Senyor, núm. 48 (*Al cel*, amb el títol canviat per *Psalm d'amor*)

A «La Creu del Montseny»

La Creu del Montseny, núm. 1 (*Aires del Montseny*)
La Creu de Catalunya, núm. 2 (*Aires del montseny*)
Naufrech ditxós, núm. 3 (*Montserrat*)
La Senyal de la Creu, núm. 3 (*Traduccions*)
Himne de la peregrinació, núm. 6 (no recollida)
La herba de la amor, núm. 7 (*Montserrat*)
A la Verge de Montserrat, sense signar, núm. 7 (no recollida)
Lletra-Prefaci del poemeta «Santa Eularia», núm. 9 (*Santa Eulària*)
La Creu, núm. 10 (*Càntics*)
Lo Corpus en Argentona, núm. 12 (*Discursos...*)
Lo lliu de Sant Antoni, núm. 13 (no recollida)
Lo gayter del Llobregat, núm. 14 (*Barcelonines*)
Al Cardenal Vives, núm. 19 (*Aires del Montseny*)
Himne de Sant Lluís, núm. 24 (no recollida)
Dalt de la hermita, núm. 25 (*Aires del Montseny*)
¿Perque Deu nos bastoneja?, núm. 27 (*Aires del montseny*)
Goigs de Ntra. Sra. de Ripoll, núm. 28 (*Aires del Montseny*)
Lo Sr. Bisbe de Vich Dr. Torras y Bages, núm. 30 (*Aires del Montseny*)
La Creu y la mort, núms. 32, 33 i 34 (*Aires del Montseny*)
La barretina, núm. 36 (*Pàtria*)
L'Inmaculada Concepció, núm. 38 (*Sant Francesc*)
Dalt del cel, núm. 39 (*Càntics*)
Lo salomonet de les matines, núm. 40 (*Rondalles*)
La ma de Sant Joan, núm. 43 (*Rondalles*)
Lo cinyell de Sant Tomás, núm. 50 (*Disperses*, amb el títol canviat per *Lo cinyell angèlic*)
Lo pelegrinet de Santa Teresa, núm. 51 (*Aires del Montseny*)
La mort de l'escolá, núm. 53 (*Montserrat*)
Diumenge del Ram, núm. 55 (*Discursos...*)
Passió de Nostre Senyor Jesucrist, segons Sant Joan, núm. 56 (*Traduccions*)
Consummatum est, núm. 56 (*La mellor corona*)
«Gazetilla» de comiat de la revista, núm. 58 (no recollida)

A «Lo Pensament Català»

- Al Sant Crist de Betlem*, any I, núm. 1 (*Barcelonines*)
Santa Metchildis, any I, núm. 4 (*Discursos...*)
Despedida del Maig, any I, núm. 6 (*Discursos...*)
A Sant Joan de la Salle, any I, núm. 6 (*Càntics*)
Al Beat Joan Grande, any I, núm. 8 (*La mellor corona*)
A la Assumpció de la Verge, any I, núm. 10 (*Càntics*)
A la Verge de Lourdes, any I, núm. 11 (*Càntics*)
Coronació de la Verge de la Mercè, any I, núm. 12 (*Barcelonines*)
Ruysbroek, any I, núm. 14 (*Discursos...*)
Himne al Sant Crist de Balaguer, any I, núm. 17 (*Càntics*)
Himne a Nostra Senyora de la Bonanova, any I, núm. 19 (*Barcelonines*)
Llissoneta, any I, núm. 22 (*Rondalles*)
Nostra Senyora de la Ajuda, any I, núm. 29 (*Barcelonines*)
Mon colomar, any I, núm. 34 (*Aires del Montseny*)
Cap d'any, any I, núm. 35 (*La mellor corona*)
Fi de segle, sense signar, atribució probable, any I, núm. 35 (no recollida)
L'adoració dels pastors, any I, núm. 41 (*Teatre*)
La estatua de Don Jaume, any I, núm. 47 (*Aires del Montseny*)
Setmana Santa, any I, núm. 48 (*Roser de tot l'any*, dies 20, 21, 22 i 25 de març)
- Lo monument a Colon*, any I, núm. 51 (*Barcelonines*)
A la mort de Don Lluís Roca y Florejachs, any I, núm. 52 (*Aires del Montseny*)
Discurs presidencial dels Jochs Florals de Lleida, any II, núm. 4 (*Discursos...*)
Lo pi de les tres branques, poema i text en prosa, any II, núm. 5 (*Pàtria*, el poema; el text en prosa, no recollit)
Discurs presidencial del certamen literari de Berga, any II, núm. 10 (*Discursos...*)
Les guitarres de la Cisa, any II, núm. 15 (*Discursos...*)
Abrassant la Creu del Montseny, any II, núm. 20 (*Discursos...*)
Les flors de Santa Eularia, any II, núm. 24 (*Discursos...*)
Cant dels creyents, any II, núm. 27-28 (*Càntics* i, amb el títol de *Cant de l'obrer*, a *Disperses*)
Perpetuinas, any II, núm. 36-37 (*Discursos...*)
Recort necrològic del Exc. Sr. D. Joaquim Rubió y Ors, any II, núm. 40 (*Discursos...*)
Lo primer dolor, any II, núm. 45 (*Flors de Maria*, amb el títol canviat per *La presentació*; *Disperses*, part VIII de *La Verge de la Candela*)

APÈNDIX II

Composicions verdaguerianes no recollides en volum (LA = «L'Atlàntida»;
CM = «La Creu del Montseny»; PC = «Lo Pensament Català»)

a) Poesies

PACIENCIA

La paciència del just
es una gran mercadera,
que veu per or en lo cel
lo fanch que compra en la terra;
los escarnis per honors,
per brillants los colps de pedra.
Compra ab injuries l'encens,
lo vestit ab la nuesa,
ab les espines les flors,
lo paradís ab les penes,
la corona ab los torments
y ab la mort la vida eterna.

(LA, any I, núm. 11, 15/10/1896)

J. M. J.

Tu que arribes al món mal previngut,
si en la dura batalla de la vida
no prens la paciència per escut,
no estaràs gaire temps sense ferida.

(LA, any II, núm. 18, 1/2/1897)

TRISTOR

Vertetur in gaudium
(Se tornarà alegria)

I

La sarment del hort
plorava, plorava

per lo vinyador
al veure's podada
de sos llars rebrots,
de la seva ufana.

II

L'olivera ho veu:
—No ploris, —li crida,—
que's tornarà goig
ta melancolia,
dels veremadors
quan la colla estiga
a dintre del cup
saltant d'alegria.-

(LA, any II, núm. 32, 1/9/1897)

HIMNE DE LA PEREGRINACIÓ

*Resant lo Sant Rosari
pujém á Montserrat,
nos crida á son Calvari
Jesús crucificat.*

Pujém á la montanya
portant ab ell la Creu;
aquell que l'hi acompanya
l'hi fa de Cirinéu.

La nostra aymada terra
portantla també va:
¡oh Verge de la serra!
Vos li daréu la má.

¡Oh sol que en la montanya
pel catalá no's pon!
ilumináu la Espanya
ilumináu lo mon.

Jesús guiáu los passos
dels pobres pecadors:
uníu ab vostres brassos
y agermanáu los cors.

Torneunos la fe antiga,
la fe y la caritat;
que Catalunya siga
lo vostre principat.

(CM, any I, núm. 6, 23/4/1899)

J. M. J.

LO LLIRI DE SANT ANTONI

I

D'ahon veniu, Sant Antoni?
—Vinch del jardí franciscá,
de veure florir les roses,
que Francesch al cel robá;
tot flayrant aquelles roses
María est lliri'm doná.

II

—Y ahon anau, Sant Antoni,
ab aqueix Lliri á la má?
—A desinfectar la terra
de la gran fortor que fá,
de la gran fortor del vici
que se la menja
com un mal grá.

III

Lo Lliri de la puresa
en los cors lo vull plantar:
aquell que en lo cor tinga
angelet se tornarà;
serán bossins de la gloria
los territoris
hon florirá.—

(CM, any I, núm. 13, 11/6/1899)

Himne a Sant Lluís

CHOR

I

Nos ha vingut á veure
Lluís l'angel dels joves,
del cel nos porta noves,
y hermos es com un sol.
Als órfens que s'anyoran
ve á ferlos companyia;
al trist dará alegría
y al afligit consol.
*Oh lliri de bellesa,
castíssim Sant Lluís,
guardaunos la pureza
que es flor del Paradís.*

II

Cantémli dolsos himnes,
sembrém flors y poncelles,
com firmament d'estrelles
umplím l'altar de llums:
y al iris dels cors verges,
custodi de la infancia,
d'amor de fe y constancia
donémli ríchs perfums.
Oh lliri, etz.

III

Lo voltan amorosos
los angels de la gloria,
mostrantnos de victoria
ses palmes y llorers.
Mostrantnos son silici,
sa espléndida corona,
que al cel tanta llum dona
com sol al univers.
Oh lliri, etz.

IV

Del mon ell la riquesa
l lensá com vil escoria;
com ell la de la gloria
cerquem que es la virtut.
De Cristo y de Maria
vivim en la presencia;
l'Angel de la ignocencia
que sia benvingut.
Oh lliri, etz.

(CM, any I, núm. 24, 27/8/1899)

b) Traduccions en prosa de poesies occitanes

A MOUNSEN JACINTO VERDAGUER L'Abat Leoun Spariat

A tu, a qui la gloria emmantella ab sos raigs, alt sacerdot, no't deixen viure en pau! No és pas de creure, y, no obstant, veig clarament que és veritat.

Jo, ton germà, vindré envers tu, vindré desde Provença a donarte un testimoni de la reverencia que't té mon cor senzill y piadós. La desgracia no es tant feixuga si's passa ab companyia.

Oh Jacinto Verdaguer, han abeurat ton cor de fel y de vinagre, ton cor tan bell, tant bo y tant dolç.

Això és ben trist. Ells són los Caifàs, ells són los que han crucificat a Jesucrist! Y de Caifàs n'hi hà sempre per fer-nos passar lo martiri; més cal dir-ho: lo que és horrible és que se't pledeji cada die lo pa guanyat ab lo suor.

Oh Caifàs, nostra aspra indignació se revifa contra vosaltres! Lo crit dels sufrents, dels ferits, s'aixeca més animós envers Déu.

Anem: escala ton Calvari: en la teva tribulació no ets pas tot sol. Oh sacerdot, oh germà infortunat! Com aquell Simón Cireneu que alleugerí la càrrega de Jesucrist, vull ajudar-te a portar la creu.

Tes flors místiques y oloroses, rosades ab tes llàgrimes y tenyides ab ta sang, seràn lo segell sant de nostra amistat poètica!

(LA, any II, núm. 23, 15/4/1897)

[Aquesta traducció anònima fa tot l'efecte de ser de Verdaguer —com ho és de segur la que segueix a continuació—, el qual no devia voler constar com a traductor d'uns textos que feien la seva apologia, però que en canvi tenia un lògic interès a publicar.]

A MOSSÉN JACINTO VERDAGUER

Oh sacerdot, en tes *Flors* poètiques, ab Jesús, dolors, sofriments, creus e infortunis, creyes necessaris a ta ardent amor. Doncs bé: avuy ne tens un bon feix a portar!

Mes la gracia del cel y ta pietat viva ne faràn per tu una font saludable. Ah! Ets l'amic de Jesucrist en tota veritat, estant ab Ell en creu, al cim del nou Calvari.

Si's cumploix mon vot, Déu canviarà tot seguit l'amargor de la teva ànima en la dolçor de la mel. Jesucrist m'escoltarà, ne tinch la dolça confiança.

Si'l món per tu ensordeix, oh poeta, recorda't sovint que tindrás una benaventurança de gloria y de felicitat en lo paradís.

LO CANONGE BOURGES

(LA, any II, núm. 25, 15/5/1897)

[D'aquesta traducció, que aparegué sense signatura, se'n conserven dos autògrafs verdaguerians amb correccions en els mss. 113 i 1463/XV de la Biblioteca de Catalunya.]

c) Notes crítiques

Rondayes de Mallorca. Wizzburgo 1895. Imprés y publicat per la Imperial y Real Llibreria de Cort de Leo Woerl.

Ab aqueix titol y peu d'imprenta especialíssim acaba de sortir de les prempses de Liepzig un llibre en quart, de bon paper, fina impressió y rica coberta, que verament fa honor á nostres lletres. La traducció alemanya se es publicada en altre volum completament igual, ab la sola diferencia de que hi va afegida una introducció ó noticia d'aqueixes *Rondayes*. Ni un ni altre volum mostran en la primera plana ni en la coberta ni en lloch lo nom del collector, mes per tot lo deixan endevinar y entreveure, deixant apart les obres germanes aquesta que no afectan á nostre regió. Qui hagí fullejat la obra *Los Columbretu*, impresa l'any passat á Praga, qui conega los quatre ó cinch tomos in folio *Mallorca, Menorca é Ibiza*, també en alemany, ahont hi estudian aqueixes illes germanes de Catalunya, baix tots sos aspectes mes interessants, veurá que aqueixa nova producció *Rondayes de Mallorca* n'es un capítol enderrerit y per lo tant son cullides y aplegades assí y allá, per los pobles y massías de la illa per la delicada ma de S. R. A. D. Lluís Salvador, Arxiduch d'Austria, establert anys ha en mitx de les hermoses boscuries de Miramar, perdónensho ell, en cas de que arribi á ses mans nostra humil publicació, si descubrim l'incognit de son llibre, que'ns es massa estimat y'l trobam massa bonich per dexarlo passar anónim.

Moltes de les *Rondayes* de la collecció son ben noves per nosaltres, y per sa estranya originalitat, nos fa sospitar que son filles llegítimes d'aquelles mon-

tanyes y de soca mallorquina. D'elles posariam la primera: *Sa Rondaya d'es Bosch, El castell de ses roses, Es cotxo d'ó, S'escolanet, Es dotze lladres y Un sach de mentides*. Com aixis les *Rondayes*: *Eu Fraret, Sa rateta, Na Bufafochs* que fins ab lo nom diu ben clar que es nostra ventafochs ab lo rabosillo de mallorquina. Aquexes semblan originaries del continent, com y també *Sa cadeneta, Es tres germans, S'homo Roig y Sa Rondaya des Falistrongos*, que assi anomenem lo cuento de les palitroques. *La Rondaya Es dimonis boyets de Son Martí*, es un ressó llunyá y perdut de la dels Tres Dimonis de San Bartomeu *Sas Gorgas*, molt coneguda y cantada en nostra montanya, puix fins n'hi ha una cançó. *Sa dona d'aygo* es sobrevinguda á Mallorca, ahont ha presa una forma particular á la illa, no sent ya la aloja del gorch ni la fada del estany, per no haverhi allí estanys ni rieres, sinó la modesta y casolana fada del pou. N'hi han algunes de encantaments com per exemple: *S'encantament de na Fátima, S'encantament des pon des Borino*; n'hi han com per totes bandes, de diners amagats: *Es tresó de sa Cova de Son Creus, Es tresó de ses Cases d'Aufabi*; de pors: *Sa pó de concas, Sa pó d' Rafal* [sic], *Sa pó de sa Bufera*.

A nostre parer la part mes notable é interessanta del rondallari es la última, en que les *Rondayes*, sense deixar de serho, s'acostan á la denominació de llegendes históriques y de tradicions dels temps dels moros. Algunes ne semblen talment les últimes petjades y les págines anónimes de llur historia no escrita encara, que'l poble mallorquí ne guarde en l'arxiu de sa memoria.

Lo llenguatge, en lo que no desdiu de la alta noblesa del Collector, es lo dels pagesos y pastors de Mallorca, ab qui viu en perpetua comunicació. Es pla, castis, empedrat de llurs frases, adagis y versos antichs mal acabats ab que se solen cantar algunes *rondayes*.

Com á mostra de la bellesa de les d'aqueix aplech veusen aquí dos que, si á Deu plau, no serán pas les darreres ab que honrarem les planes d'aquesta revista.

Maig 1896

Jacinto Verdaguier

(LA, any I, núm. 1, 15/5/1896)

«*En Terre Sainte*», par Jacinto Verdaguier, traduit
du catalan par Jules Delpont. Perpignan. Imprimerie
Joseph Payret, rue de l'Auge, 1896.

Ab aquest títol y portada qu'acaba d'estampar lo conegut *Itinerari d'un pelegrí de Terra Santa* en la capital del Rosselló, per un dels que mes estiman y millor conrean 'a l'altra banda dels pirineus, nostra literatura catalana, al

costat del que bé podem anomenar mestre de la escola rosselonesa, M. Justí Pepratx, qui, fa pochs dies donà á llum lo poema *Jesús Infant*.

La obra del un sembla completar la del altre, com lo llibre en prosa sembla talment lo comentari y llegítim coronament de la obra en vers. Aqueixa traducció es com parenta d'aquella, fidel, sabiament feta y ajustada mot per mot al original catalá. Ne guarda tota la concisió y sencillesa y está escrit en corrent y bonich llenguatge. Al obrir lo llibre y mes encara al fullejarlo y passarne'ls ulls, com está estampat ab lletra semblant y ab les matexes lámínes de la primera edició del *Itinerari*, un se fá la ilusió de tenirlo á les mans.

Enviantne lo primer exemplar al autor, li deya fa pochs dies M. Delpont: *Ara fa un any que visch ab la companyia literaria de V. traduint lo llibre, l'escrivint, lo rellegint y l'estampant; tinch d'afegir que tot aqueix treball no m'ha dat mes que contento y alegria y que'l seu llibre m'ha fet estimar encara mes á V. y á la patria catalana. Sols esperi ara que los rossellonesos fassin bona acullida á n'aquesta sencilla traducció, mostrant aixís simpatia per V. que Deu ajudi á pujar per la vall d'amargures que es lo camí de la vida. Tot agrahtintli aquexos bons desitxs plens de caritat y de noblesa, felicitem á M. Delpont per sa bella obra y li'n donam desde les planes de nostra revista, com á son company y nostre estimadíssim, M. Justí Pepratx, les gracies més corals.*

[sense signatura]

(LA, any I, núm. 3, 15/6/1896)

[*No sembla que, malgrat la manca de signatura, ofereixi cap dubte l'autoria verdagueriana d'aquesta ressenya, tota plena d'elements personals, des del fragment de la carta que transcriu fins al to de gratitud pregon envers Delpont i Pepratx, els seus millors amics rossellonesos en aquell moment.*]

«*Calvari Amunt*» per Don Ramon Font Pvre.,
Gerona. Estampa de Tomás Carreras.

Ab aqueix bonich títol lo Sr. Vicari General de Gerona acaba de publicar uns quants pensaments cullits en les planes del llibre d'or titolat *Imitació de Jesucrist*. Tots son sobre la creu provant que portada ab gust es *jou suau y càrrega lleugera* y que lo camí de les penes es lo camí del cel, *via crucis via est coeli* com diu lo primer lema d'aqueix llibret, que recomanám á nostres lectors. Veusen aquí com á petita mostra lo párrafo VII.

J. V.

(LA, any I, núm. 15, 15/12/1896)

[*Les inicials corresponen sens dubte a Verdaguer —dels redactors de la revista, d'altra banda, no n'hi ha cap a qui corresponguin aquestes inicials—, que aleshores estava en contacte amb aquest eclesiàstic gironí, que intervenia en el seu conflicte.*]

d) Notes de la Redacció atribuïbles a Verdaguer

A la Verge de Montserrat

En lo jorn de vostra festa, matineja LA CREU DEL MONTSENY, la més petita, pero la més entusiasta de vostres filles, pera donarvos, Verge Santa y Mare amorosíssima, los bons-díes mes carinyosos. Rebéulos, oh dolça Verge de Montserrat, com la expressió fael del afecte qu'us professa la genuina Catalunya; rebeula, com rebríau en lo día de la consumació del gran sacrifici de vostre Fill, ses últimes mirades y ses últimes paraules. Convertit lo Montseny en místich Calvari, aquesta CREU, símbol de la fé de generacions passades y del jurament que en nom dels vivents us fem, d'estar aquí, á vostre sopluig, confessant vostra Virginal Puresa, vostra Maternitat Divina y vostre patrocini damunt de tota la familia catalana: y ara, com aleshores, vullau acceptar també nostra maternitat y benehiu ab sa má sobirana y ab una ruixada de la gracia que brota de vostres mirades, aquesta regió tant combatuda per l'impietat y tant trevallada per vostres enemichs. ¡Benehiula, Senyora! com vos ho pregan desde'l peu de la majestuosa Creu del Montseny, sos novells redactors que desd' ara us ofereixen ses plomes y son geni.

¡Siau Mare nostra!

(CM, any I, núm. 7, 30/4/1899)

[*Per l'estil i el contingut, aquesta nota pot ser atribuïda a Verdaguer, que portava molt directament el control del setmanari.*]

[Gazetilles]

Ab aquest número, que es lo 58 de LA CREU DEL MONTSENY, sospeném per ara sa publicació, donám les gracies mes afectuoses á nostre llegidors y sobre tot les donám al triat y animós estol de escriptors que ab tan bona voluntat ha treballat ab nosaltres y ab tan dalit nos han acompanyat en la creuada.

¡Visca la Creu! ¡Visca Jesús Crucificat!

(CM, any II, núm. 58, 29/4/1900)

[*L'atribució d'aquesta nota a Verdaguer es pot condiderar segura, atès el testimoni que aporta Valeri Serra i Boldú a Mossen Jacinto Verdaguer. Recort dels set anys darrers de sa vida (Bellpuig, 1915), pàg. 72.*]

Lo sigle XIX se'n va á la posta ab tot son reguitzell d'errors, injustícies é iniquitats. Si poguessem sospesar una á una totes les obres que se li dehuen, bones y dolentes, sens dupte trobaríam que aquestes pesan més. La civilisació, lo avens material, ha anat seguit de una degeneració moral; la proclamació dels drets individuals no ha fet més que portar major esclavitut; y al crit de la llibertat s'ha sotsmés al joi del despotisme á entitats y pobles avans ben lliures.

Mes Catalunya no li pot estar del tot desagradada al sigle que mor, puix en lo seu transcurs s'ha despertat del ensopiment en que estava, ha definit sa personalitat y reivindicat los seus drets, que Deu vulla puga conseguir del tot en lo sigle que va á començar.

LO PENSAMENT CATALA, aquesta força misteriosa, verdadera ánima de les nacionalitats, ha fet també sa via, despullantse de tot l'enfarfech postís y nodrint ab ses sanitoses doctrines al nostre renaxement: Deu fassi que ell sia sempre la seua guia pera conseguir lo fi desitjat.

Molts som los qui comensém plens d'esperança lo sigle XX, poch y potser cap los qui'l veurém acabar. ¿Qué se li espera á nostra Patria durant aquest sigle? No ho sabém, pero plens de confiança seguirém treballant per la regeneració moral y material de Catalunya sens defalliments ni entussiasmes injustificats; y si Aquell qui tot ho pot no'ns permetés veure realizat lo somni de tota nostra vida, resignats clouríam les parpelles, ab la consciencia tranquila d'haver fet tot quan podíam, recordant que «Qui enfonsa ó alça als pobles es Deu que'ls ha criat.»

LA REDACCIÓ

(PC, any I, núm. 35, 30/12/1900)

[La possible atribució d'aquesta nota a Verdaguer obeeix no sols a raons d'estil i de contingut, sinó també al to, que s'adiu força amb l'estat d'ànim del poeta en aquell moment.]

APÈNDIX III

[Esborrany d'un pròleg per al llibre de Francesc Badenes *Flors del Xuquer*]

Fresques y hermoses m acaban d arribar de Valencia, com un present de Pasqua Florida, aquexes Flors del Xuquer per ma d un amich meu y del autor, qui m demana per elles quatre mots de prolech.

Les circumstancies que m rodejan avuy no m convidan pas gayre á aquexa feyna que en altres moments m hauria sigut agradosa, mes creyent que quan se dirigeix a mi s aconsola de poca cosa y ne pendrà la bona voluntat, no goso dir que nó.

Badenes es un dels novells poetes que han nascut á Valencia á l ombra de les ales del Rat Penat. L empengué á entrar [á] eix¹ esbart lo *Llibret de versos* del inspirat D. T[eodor] Ll[orente] que, com diu ell, li umpli de mel la boca, de ilusions lo pit y de flama lo cor y fou per ell, com per tants altres, la font hon begué lo sentiment poetich.

La llegenda del temps de les Germanies, *Mariola*, fou no fa gayre molt ben rebuda en sa terra com en la nostra fent presagiar un nou poeta —*nafrat de dolsa melengia y ab lo seny lluminos en los alts nugols*— que entrava en lo torneig, bategant son pit de patriotisme y abrasant d amor per nostra terra.

[*El llibre de Badenes fou repartit com a fulletó per la revista «L'Atlántida» a partir del 15 de juliol de 1897 i aquell mateix any s'integrà en la «Biblioteca de L'Atlántida». Verdaguer es devia comprometre a fer-ne el pròleg, però per raons que ignoro no el va acabar i el llibre finalment sortí sense. El text que reproduexo es troba en el ms. 1463/XV de la Biblioteca de Catalunya.*]